

JOSEF DOBROVSKÝ

Dějiny
české řeči
a literatury

In herba delata

*Josef Dobrovský
narozen roku 1753. dne 17. srpna.*

1951

ČESKOSLOVENSKÝ

SPISOVATEL

JOSEF DOBROVSKÝ,
zakladatel českého literárního dějepisů

I.

Vědecké vystoupení Josefa Dobrovského spadá do po-⁷ slední čtvrtiny století osmnáctého, kdy se na západě při-⁷ *doba*
pravovala a potom vypukla francouzská buržoasní revo-
luce, která tak významným způsobem ovlivnila celý
politický, hospodářský i duchovní život evropských zemí
a jejíž ohlas se význačnou měrou projevil i v zemích,
tehdejšího Rakouska. Svými důsledky francouzská revoluce
formovala nejen současný vývoj, ale i dobu daleko příští.
Výstižně o tom napsal V. I. Lenin: „Celé XIX. století,
které dalo civilizaci a kulturu všemu lidstvu, je ve zna-
mení francouzské revoluce. XIX. století ve všech končinách
světa nic jiného nedělalo, než provádělo, po částech
uskutečňovalo a dodělávalo to, co vytvořili velcí francouz-
ští revolucionáři buržoasie.“¹

Pod přímým působením této revoluce stojí také u nás
celá doba josefinského osvícenství a počátků českého ob-
rození, jejímž vůdčím zjevem je právě Josef Dobrovský.
Osvícenství, které se zdvihlo jako obrodný proud lidského
ducha po protireformaci, jejíž neblahé dědictví se pocito-
valo ještě dlouho v období tereziánském, rozdmýchalo
velký revoluční proces, který se připravoval již od konce
století XVII. a vyvrcholil v druhé polovině století XVIII.:
neboť duchovní půdou francouzské revoluce byly filosofické
myšlenky předních spisovatelů buržoasie století osmnáctého.

V podstatě v tomto revolučním zápase šlo o útok na

¹ XXIV. sv. Spisů, str. 304.

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186028001

Ld 5154

256997

A. 18431
Z německého originálu *Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur* (1792)
přeložil, k vydání připravil a úvodní studii napsal Dr Benjamin Jedlička.

6. 3. 52

- feudálně absolutistické zřízení, vyznačující se feudálním pozemkovým vlastnictvím a cechovní organizací řemeslné výroby a reprezentované králem a dosavadními privilegovanými stavy duchovenstva a šlechty, a o nástup nových společenských sil, t. zv. třetího produktivního stavu, t. j. hlavně buržoasie, která se tu zmocnila, početně sice v menší, ale zato silná politickou a hospodářskou mocí a intelektuální silou, vedoucí úlohy a ve svém boji s feudalismem byla v XVIII. století třídou revoluční a pokrokovou a potom i třídou vládnoucí. Zároveň se vyvíjela nová hospodářská soustava, vybudovaná na kapitalismu a průmyslové organizaci. Tehdejší dělnictvo, které nebylo ještě samostatně politicky organizované, postupovalo s touto revoluční buržoasií a dodalo jí také bojující masy.

Také revoluční ideologie byla dílem této buržoasní třídy. Vynikající podíl na ní měli již v přípravném údobí francouzské revoluce Voltaire (boj proti nevolnictví a církvi) a Montesquieu (požadavek omezení královny moci ve prospěch buržoasie). Základní pilíř této ideologie vytvořili ovšem encyklopedisté, skupina to spisovatelů a publicistů v čele s Diderotem. Encyklopedie, kterou vydali v letech 1751—1772, je souhrn všech vědomostí v oboru vědy, umění, literatury, řemesel, politiky a filosofie, oslava lidského rozumu, ale zároveň také útok na feudálně absolutistické zřízení a náboženské dogma. Velmi pronikavě k této ideologii přispěl konečně také J. J. Rousseau svými revolučními myšlenkami o vlastnictví a o svrchovanosti lidu. V duchu této ideologie francouzská revoluce přinesla zejména veliký rozvoj vědeckého bádání, obzvláště věd přírodních, v menší pak míře literatury a umění.¹

¹ Srv. Albert Soboul: Francouzská buržoasní revoluce 1789—1799 (La révolution française 1789—1799). 2. svazek knihovny Socialistická věda. Nákladem Rovnosti v Brně. 1950. Dějiny třídních bojů v epoše

Odlesk všech těchto myšlenek se táhl celou Evropou a¹ odrazil se i do českých zemí. Patenty Josefa II. uvolnily r. 1781 radikálně protireformační pouta: odstranily nevolnictví, vyhlásily náboženskou snášenlivost a svobodu tisku, trestní i občanský zákoník josefínský proklamoval pak rovnost lidí před soudem. Širokým vrstvám se mělo dostatí lepšího vzdělání a posílení a také o ně se stát měl opírat. Osvícenství, které v duchu nového hnutí evropského nastolilo všude jako rozhodujícího činitele rozum (princip autority a tradice byl nahrazen principem rozumu), vytvořilo obzvláště příznivé podmínky a významné podmínky pro činnost vědeckou, kde právě Dobrovský rozvinul tak bohatě přednosti svého genia. Věda má u nás rozhodnou převahu nad uměním: vedle celé plejády vynikajících učenců, již vévodí imponující postava Josefa Dobrovského, stojí hrstka českých básníků, kteří kladli za podmíněk mnohem nepříznivějších základy k naší novodobé poesii. Josefínství však přinášelo Čechům nebezpečí na poli národnostním, protože Josefův centralizační systém, usilující ve státě i o jednotu jazykovou, zaváděl všude němčinu, ve státní správě i ve školství, a tím prakticky směřoval k poněmčení neněmeckých národů v říši. Odras této situace najdeme ve velmi výrazné podobě také na posledních stránkách „Dějin české řeči a literatury“ Josefa Dobrovského, kde líčí počátky českého obrození. Ale i pokrokové reformy té doby v českých zemích byly vázány jen na krátkou dobu panování Josefa II., který je prováděl k velké nelibosti šlechty a církve. Po jeho smrti jeho nástupce Leopold II. ustoupil šlechtě i církvi, zrušil reformy svého předchůdce a tím zase upevnil Rakousko ve smyslu šlechtickonevolnické monarchie.

kapitalismu. První díl. 6. svazek knihovny Socialistická věda. Nákladem Rovnosti v Brně 1950.

Nejen doba, také životní osudy Josefa Dobrovského značně přály rozvoji jeho schopností vědeckých. Pocházel z malých poměrů (narodil se 17. srpna 1753 ve vojenském táboře před Ďarmatem u města Rábu jako syn dragounského strážmistra Jakuba Doubravského,¹ pocházejícího z východních Čech), ale shodou životních okolností se dostal, zejména pak v Praze, do středu vzdělánecké a vědecké společnosti české. Rozhodující vliv na vědecký růst mladého Dobrovského měli na pražské filosofické fakultě profesor K. J. Seibt svým criticismem a vědeckou skepsí a matematik a fysik Josef Stepling svým positivismem. Kromě toho i jeho studium bohosloví (na kněze byl vysvěcen až r. 1786), provázené studiem orientálních jazyků, ho významně připravilo na jeho pozdější činnost vědeckou, hlavně pokud šlo o znalost a interpretaci biblických textů. Obzvláště významný pro rozvoj jeho vědeckého i společenského rozhledu byl pobyt J. Dobrovského v domě Frant. Ant. Nostice, kam byl doporučen r. 1776 jako vychovatel Nosticových synů a kde s čtyřletou přestávkou v letech 1787—1791, kdy působil jako vicerektor a pak rektor generálního semináře na Hradisku u Olomouce, prodléval takřka po celý svůj život. Tu se dostal přímo do ohniska osvícenských snah pražského světa a do styku s hlavními představiteli veřejného i vědeckého života a tu také měl k dispozici rozsáhlou knihovnu nosticovskou. Také jeho vědecká cesta do Švédska a Ruska (1792—1793) přinesla mu bohaté poučení vědecké. Neméně důležité pro vědecké působení Dobrovského bylo, že právě tehdy byla založena v Praze Společnost nauk (r. 1770, 1784—1789 jako Česká společnost nauk, od r. 1790 nazvána Královská česká společnost nauk), jejímž se Dobrovský stal členem

¹ Rodinné jméno Doubravský změnil uherský kněz již otcí u pluku omylem na Dobrovský.

a do jejíhož orgánu Pojednání (Abhandlungen) přispěl významnými studiemi.¹

Všechny tyto skutečnosti vytvořily příznivé podmínky pro badatelské působení Josefa Dobrovského, které obšířlo více než padesát let usilovné práce vědecké v několika oborech (Dobrovský zemřel 6. ledna 1829 v Brně a je pochován na starobrněnském hřbitově). Ve všech oborech, kde Dobrovský působil, položil základy nebo dal významné podněty.

Už jeho první vystoupení, spis Fragmentum Pragense Evangelii s. Marci vulgo autographi (1778, Pražský zlomek evangelia sv. Marka, obecně pokládáný za prvopis), jímž prokázal, že evangelium sv. Marka, chované v Praze u sv. Víta, není světcův rukopis, obrátilo na pětadvacetiletého Dobrovského pozornost vědeckého světa domácího i zahraničního jako mistrovská ukázka textové kritiky.

A stejně pronikavá byla pak už vědecká činnost Dobrovského ve všech oborech, v nichž pracoval: v historii, kde zejména kriticky očišťoval starší české dějiny od smyšlenek a legend, v literárním dějepise, kde vytvořil první české dějiny literární, v jazykovědě, kde svou mluvnici a slovníkem položil základy k novodobé práci gramatické a slovníkářské, kde učinil přítrž jazykovému novotaření a přehnanému purismu a kde správně se rozhodl na poli českého básnictví pro přízvučnou prosodii, ve slovanské filologii, kde šířil zájem o slovanské země a národy, sám ovládaje takřka všechny živé jazyky slovanské², a kde

¹ V cizině takové společnosti vznikly již v XVII. stol., tak Royal Society v Londýně 1645, Académie des Sciences v Paříži 1666.

² Významné v tomto smyslu je jeho pojednání „Vergleichung der Russischen und Böhmischen Sprache (Srovnání řeči ruské a české), v němž Dobrovský osvětluje velkou příbuznost obou jazyků na konkrétních případech, vybízející tak nepřímou k přejímání slov ruských do češtiny a posiluje i vědomí slovanské vzájemnosti. Pro praktickou potřebu napsal pak spisek Neues Hilfsmittel, die Russische Sprache leichter zu verstehen, 1799, dopln. 1813, (Nová příručka, jak lehce porozumět ruštině.).

vytvořil základní dílo slavistiky, své epochální *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822, *Základy jazyka staroslověnského*).

Významnou součástí vědeckého odkazu Josefa Dobrovského je i jeho korespondence s učenými domácími i cizími¹, kde najdeme velké množství podnětů vědeckých i svědectví lidské velikosti J. Dobrovského, nepřítele jakéhokoli společenského kastovníctví, hodnostářství, církevní vnějškovosti, nadutosti a malichernosti, muže zaníceného jen pro velké úkoly a velké myšlenky.

A tak Josefa Dobrovského, kněze, rektora semináře a šlechtického vychovatele, který se po celý život pohyboval ve feudálním světě šlechty a církve, můžeme, oceňující jeho vědecký a literární odkaz, právem už přiřaditi, stejně jako na př. F. M. Pelcla a v jistém smyslu i Josefa Jungmanna, k příslušníkům oné evropské měšťanské třídy, která se svou literární a veřejnou činností tolik zasloužila o morální pád feudalismu a tím připravovala další revoluční přerod lidské společnosti.

2.

*dějiny
Dobrovský*
Svou činnost literárně dějepisnou Dobrovský zahájil r. 1779, kdy uveřejnil svou první studii z tohoto oboru; v příštím desetiletí následovaly další práce, jež vesměs lze pokládati za přípravu a průpravu k „*Dějínám*“.²

¹ Korespondence J. Dobrovského je dosud bohužel vydána jen zčásti. O tom viz pozn. 1, str. XVII.

² Jsou to publikace: *Corrigenda in Bohemia docta* Balbini (1779), *Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779* (1779), *Böhmische und Mährische Litteratur auf das Jahr 1780* (1780), *Antwort auf die Revision der böhmischen Litteratur* (1780), *Über die Einführung und Verbreitung der Buchdruckerkunst in Böhmen* (1782), *Über das Alter der böhmischen Bibelübersetzung* (1782) [obě tyto studie Dobrovský uveřejnil v *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen*, V. sv.,

Myšlenka napsati české dějiny literární se objevuje v korespondenci J. Dobrovského již r. 1786 a sílí zejména na sklonku roku 1787, kdy byl vicerektorem v hradištském semináři u Olomouce. V únoru 1790 dokončil zhruba první koncept své „*Geschichte*“ a chtěl ji původně publikovati jako předmluvu k dílu Fr. Jana Tomsy „*Vollständiges Wörterbuch*“ (Úplný slovník). Ale potom dal přednost nabídce Pelclově, aby svou rozpravu uveřejnil v *Pojednáních Královské české společnosti nauk*, kde také pak vyšla před jarem roku 1791, kdy Dobrovský byl už opět v Praze, pod názvem „*Geschichte der böhmischen Sprache*“ (Dějiny české řeči) v rozsahu 54 stránek kvartového formátu.¹

Ačkoli nazval tuto studii „*Dějiny české řeči*“, probírá v ní obsahově totéž, co v pozdějších „*Dějínách české řeči a literatury*“ a „*Dějínách české řeči a starší literatury*“, podáváje také již zde obraz českého vývoje literárního, a to pod tímž názvem jako v „*Dějínách*“ z r. 1792 a 1818: „*Perioden der Kultur der Böhmischen Sprache*“. (Údobí vývoje české řeči.) Můžeme ji proto považovati za první podobu a vydání Dobrovského „*Dějiny české řeči a literatury*“.

Ještě téhož roku začal Dobrovský svou rozpravu rozšiřovati a upravovati pro knižní vydání, neboť v obsáhlém svazku orgánu *Společnosti nauk* těžko si mohla hledat cestu k širšímu okruhu čtenářstva. V této nové knižní úpravě vyšla pak na počátku května 1792, právě před odjezdem Dobrovského do Švédska, u nakladatele J. Gott-

¹ V „*Neuere Abhandlungen der k. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, str. 311–364.

nejen v něm.
Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren (1786 a 1787)]. Podrobněji viz v mé monografii „*Dobrovského ‚Geschichte‘ ve vývoji české literární historie*“ (1934), str. 12–13.

frieda Calveho v Praze, pod rozšířeným názvem „Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur“ (Dějiny české řeči a literatury) a o 219 stranách osmerkového formátu, tedy asi v dvakrátě větším rozsahu, než jaký mělo první vydání. Ačkoli šlo ve skutečnosti o druhé vydání verse z r. 1791, Dobrovský nikde v knize neoznačil tento poměr svého nového knižního zpracování „Dějin“ k jejich prvotní podobě v časopise.¹

Když pak J. Dobrovskému narůstal nový literárně historický materiál a zejména když pak vydání z r. 1792 bylo rozebráno (v r. 1811), vyvstala naléhavěji myšlenka nového vydání, takže rok 1814 zastihl již Dobrovského v plné práci. Po různých průtazích, souvisících se zaměstnaností tiskáren, s nemocí Dobrovského a jiným jeho zaneprázdněním, kniha konečně vyšla počátkem června r. 1818 u nakladatele Gottlieba Haase s pojmenováním „Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur“ (Dějiny české řeči a starší literatury), s označením „Ganz umgearbeitete

¹ Jenom v některých výtiscích je obšírnější titulní list, který zachycuje poměr tohoto knižního vydání z r. 1792 k vydání v Pojednáních z r. 1791. Zní: „Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur von Joseph Dobrowsky, Mitgl. der k. böhm. Gesell. der Wissenschaften. Aus dem ersten Bande der neuern Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften; jetzt aber sehr vermehrt und ganz umgearbeitet. Prag 1792 bey Johann Gottfried Calve.“ Srv. Knihopis českých a slovenských tisků. Od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Vydala komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků až do konce XVIII. století. Redigoval Dr. Zdeněk Tobolka. Díl II. Tisky z let 1501–1800. Část III. Písmena D–J. (1946), str. 45b, č. 1977. — V knihovně Národního musea v Praze se chová výtisk Dobrovského „Dějin“ z r. 1792 s tímto obšírnějším titulním listem pod č. inv. 8E41. — Tyto výtisky s takovýmto podrobnějším titulním listem jsou však textově zcela totožné s ostatními výtisky se stručným titulním listem; bylo jich zřejmě mnohem méně a nebyly také celkem vůbec známy. Stilisace tohoto obšírnějšího titulního listu je patrně od samého Dobrovského; srv. dopis J. P. Cerronimu z 4. března 1792. (Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim. Vydal F. M. Bartoš, 1948, Spisy a projevy Josefa Dobrovského, svazek XXIII., str. 37.)

Ausgabe“ a v rozsahu 408 stran osmerkového formátu. V této třetí verzi Dobrovský dovedl literární dějiny české jenom do r. 1526, ale s podrobností, která takřka ztrojnásobila v tomto vydání z r. 1818 rozsah výkladu o témž časovém úseku ve vydání z r. 1792. K takto podrobnému zpracování i dalšího českého vývoje literárního, t. j. pátého a šestého údobí s dovedením látky až do přítomnosti, se již Dobrovský nedostal, ač to bylo jeho plánem.¹

Josef Dobrovský vytvořil ve svých „Dějinách české řeči a literatury“ základní dílo novodobé české vědy literární, jehož význam byl jasný už jeho současníkům. Ale německé roucho práce i skutečnost, že kniha se postupem doby stávala vzácností a byla přístupná už jen v knihovnách, zúžily v pozdějších generacích podstatně kruh jejich čtenářů jenom na vědecké odborníky a zasvěcence a znemožnily její přímé působení na studující inteligenci i široké vrstvy uvědomělých příslušníků národa, které se o díle Dobrovského dovídaly většinou jen nepřímo, prostřednictvím odborného nebo populárního výkladu literárně dějepisného. Přesto nikdo nepomyslel na nové vydání této základní knihy Dobrovského, za níž se pomalu, ale neodvratně zavíraly kovové dveře knihovních tresorů, nikdo nedal podnět k tomu, aby kniha byla přeložena do češtiny.² Příčinou tohoto tristního stavu, který trval po celé století devatenácté a první čtvrt století dvacátého, tedy po dobu neuvěřitelně dlouhou, a jež nedovedla změnit ani generace vědeckých realistů, kteří jinak vysoko vyzdvíhovali osobnost i dílo Josefa Dobrovského a stavěli se za jeho

¹ Srv. též mou Předmluvu k mému souhrnnému vydání všech tří verzí Dobrovského „Dějin české řeči a literatury“ (1936, nákladem Královské české společnosti nauk.). Tam jsou i příslušné odkazy na korespondenci Dobrovského a literatury.

² První raný pokus toho druhu od současníka Dobrovského, B. J. Dlabáče, o němž promluvíme podrobněji níže, uvízl hned v druhém paragrafu knihy a nenašel následovníka.

odkaz, byla nejen neorganisovanost české vědecké práce, ale především také nechuť české buržoasní oficiální vědy ke kritickému genu Josefa Dobrovského, bořiteli legend, odpůrci rukopisných padělků a nemilosrdně ironickému odpůrci každé měšťácké i národní malosti a průměrnosti. A tak, když se r. 1929 naplnilo velké jubileum Josefa Dobrovského, sté výročí jeho úmrtí, mohl právem uprostřed slavnostních a nadnesených řečí brněnský *Index*, leták kulturní informace, který redigoval Bedřich *Václavek*, konstatovati v smutečním rámečku:¹

„Josef Dobrovský, †1829 v Brně, osvícený kněz, svobodný zednář, zakladatel slovanského jazykozpytu, české mluvnice a literární historie, břitký kritik starých historických památek, největší český buditel a jedna z největších postav českých kulturních dějin a

velký dluh české vědy.

Jeho spisy nově nevydány, korespondence jen zčásti, pozůstalost nezpracována, jeho dílo probádáno více než kuse.“²

Teprve když T. G. *Masaryk* v květnu 1931 uvolnil z fondu sebraného k jeho 80. narozeninám jeden milion Kč Královské české společnosti nauk na vydání všech děl patriarchových, byla získána nejen finanční základna pro tento rozsáhlý podnik ediční, ale zároveň také vyvstal české literární vědě velký závazek vědecký i mravní. Byl vypracován plán souborného vydání spisů a projevů Josefa

¹ I. ročník (1929), 1. číslo, str. 3.

² V této souvislosti si zaslouží, aby bylo citováno, co napsal r. 1920 v článku „Oslava Vítězslava Háška“ Zdeněk Nejedlý (knižně v XV. svazku *Spisů Z. Nejedlého „Z české kultury“*, 1951, str. 171–174): „Není u nás jistě většího vědeckého zjevu, než jest Dobrovský. Ale když šlo o to, oslaviti tohoto velmistra české vědy pomníkem, nepostavili mu jej naši učenci, profesori, akademie, vyšší inteligence, ale beseda „Dobrovský“, lidé drobní, řemeslníci a dělníci, kteří jistě ani nevědí, co jsou Dobrovského „Institutiones“, ale měli více piety k jejich tvůrci než ti, kteří to vědí. Nemluví to za knihy?“ (Na m. uv. str. 173.)

Dobrovského, které byly rozvrženy do dvou velkých skupin: A. Spisy tištěné (celkem 20 svazků), B. Literární pozůstalost a korespondence. Jako první svazek celé edice vyšly pak v květnu 1936 „*Dějiny české řeči a literatury*“, které zahrnuly všechny tři verze Dobrovského knihy v původním německém znění.¹

Ale ani toto vydání, které vyšlo v poměrně malém počtu výtisků, a to hlavně pro potřebu vědeckou, a záhy bylo rozebráno, zachovávajíc německý jazyk originálu, nemohlo Josefu Dobrovskému prokázat cestu k širokým vrstvám čtenářským, ačkoli právě jeho „*Dějiny české řeči a literatury*“ jako klasické dílo naší obrozenské vědy si toho zaslouhovaly, aby se staly obecným majetkem národa.

Je jen logickým závěrem tohoto dlouhého vývoje, můžeme-li právě dnes odevzdati do rukou národní obce čtenářské „*Dějiny české řeči a literatury*“ Josefa Dobrovského, toto základní dílo českého literárního dějepisu novodobého, v českém znění: splňuje se tímto přetlumočením knihy Dobrovského do mateřského jazyka hlavní požadavek kultury socialistické, aby všechna významná díla národního

¹ Dosud vyšly z celého plánovaného souboru tyto svazky: VII. *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818.* (Vydal Benjamin Jedlička, 1936), IX. *Podrobná mluvnice jazyka českého v redakcích z roku 1809 a 1819.* (K vydání připravil Miloš Weingart, 1940), XII. *Cyril a Metod, apoštolové slovanští.* (Vydal Josef Vais, 1948), XVI. *Přednášky o praktické stránce v křesťanském náboženství.* (Vydali Josef Volf, Miloš B. Volf a Josef Vraštil, 1948), XVIII. *Návrh soustavy rostlinné a rostlinopisný materiál z pozůstalosti.* (Vydal Miloš B. Volf, 1936). Z korespondence: XXI. *Dopisy Josefa Dobrovského s B. A. Veršauerem a V. Krčmou. Z rodinných dopisů.* (Vydali Josef Volf a Josef Páta, 1937), XXII. *Dopisy Josefa Dobrovského s Augustinem Helfertem.* (Vydali Josef Volf a F. M. Bartoš, 1941), XXIII. *Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim.* (Vydal F. M. Bartoš, 1948). Takto do dnešního dne, t. j. za dobu dvaceti let, vyšla toliko čtvrtina, t. j. 5 z 20 plánovaných svazků nových vydání tištěných spisů J. Dobrovského, ačkoli již jen dva roky nás dělí od jubilejního roku 1953, kdy se dovrší dvousté výročí Dobrovského narozenin a kdy celá edice měla již být podle původního plánu v rukou veřejnosti.

písemnictví byla zpřístupněna nejširším vrstvám národa. A tak se zpožděním více než půldruhého století se Dobrovského „Dějiny“ konečně dostávají z izolace, kterou zavinila jejich původní německá forma, aby se staly obecným majetkem národního kolektivu.

┌ Důvody, proč pro toto české vydání byla ze tří versí Dobrovského „Dějin“ zvolena právě verze z r. 1792, jsou dány samou povahou těchto vydání. První forma Dobrovského „Geschichte“, jak ji uveřejnil v Pojednáních Společnosti nauk r. 1791, byla překonána knižním vydáním z r. 1792 jak rozsahem, tak i podrobností a hloubkou výkladu. Vydání z r. 1818 zabralo pak do svého líčení jenom látku do r. 1526 a rozšířilo ji hlavně údaji knihopisnými a také rozborem jazykovým: ty velké čisté *linie* českého literárního vývoje, jak se výrazně rýsují v „Dějínách“ z r. 1792, se tu značně ztrácejí ve prospěch popisné zvrubnosti výkladu a materiálové úplnosti. Proto „Dějiny české řeči a literatury“ z r. 1792, dílo mužného věku Josefa Dobrovského a šťastné pohody vědecké, pracující ostrými konturami a působivou zkratkou, nejlépe představují Josefa Dobrovského jako historika českého vývoje literárního, a tak je také již chápali a oceňovali současníci i pozdější generace vědecké. Právě tato útlá knížka, nevelká rozsahem, ale velká svou základní koncepcí, pronikavým pohledem na události, osoby i literární díla, v neposlední pak míře svým pevně sevřeným slohem, měla největší ohlas a především s ní byla spojována představa Josefa Dobrovského jako literárního dějepisce.

3.

┌ Myšlenka, podati obraz českého písemnictví ve formě *souvislého* vyličení vývojového, jak ji Dobrovský uskutečnil

ve svých „Dějínách“, nebyla sama nová, provedli ji už před Dobrovským M. Voigt a F. F. Procházka, onen v předmluvě k 1. svazku „Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae“ (1773, 1775, Obrazy učenců a umělců českých a moravských), tento v díle „De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis Commentarius“ (1782, Výklad o osudech svobodných umění a věd v Čechách a na Moravě, vypsanych po stolecích). Ale Voigtovo i Procházkovu pojetí mělo svůj nedostatek: Voigt si rozvrhl dějiny českého písemnictví podle oborů, Procházka mechanicky podle století, takže ani jeden ani druhý nevystopovali charakteristické mezníky českého vývoje literárního a neurčili jeho jednotlivá údobí. Význam Dobrovského „Dějin“ pro literárně historickou metodu u nás je především právě v tom, že Dobrovský první z českých literárních historiků se pokusil o periodisaci českého vývoje literárního, o určení jeho jednotlivých etap a tím o vystopování jeho vnitřní souvislosti dobové a společenské. Pochopil, že jedině tímto vnitřním rozdělením přestává býti vyličení českého vývoje literárního pouhou literární kronikou a vyrůstá na skutečné dějiny českého písemnictví. V této souvislosti je hodno povšimnutí, že z českých předchůdců Dobrovského nikdo neužil slova *dějiny* pro pojmenování svého obrazu české literatury a že teprve Dobrovský první je vepsal do názvu svého díla.

Jiným významným rysem Dobrovského metody je ono důsledné a úzké spojení dějin české literatury s dějinami českého jazyka. Tento čin nelze však charakterisovati jako spojení dvou různých themat a dvou disciplin vědeckých, literární historie a filologie, a v Dobrovského „Dějínách“ spatřovati dílo *oborově* smíšené. Ty „dějiny českého jazyka“ nejsou tu v jádře nic jiného než také část dějin českého písemnictví nebo aspoň pomáhají tyto literární dějiny

lépe objasnit a ilustrovat. Dobrovský ve svých „Dějínách“ nikde nepodává historickou mluvnici jazyka českého, nýbrž jeho výklad o jazyku českém je úzce spjat s jeho výkladem literárně historickým a tvoří jednu z jeho složek. V podstatě nacházíme jazykové partie v Dobrovského „Dějínách“ na třech místech: v úvodních kapitolách o Slovanstvu, v celkových charakteristikách jednotlivých období českého písemnictví a v detailních literárně historických výkladech o jednotlivých památkách literárních. První kapitoly Dobrovského „Dějin“ jako jsou „Slované, slovanská řeč“, „Ráz slovanské řeči“, „Tvoření a ohýbání slovanských částí řeči“, „Slovanská nářečí“, nejsou přece samoučelné partie filologické, nýbrž chtějí svým obrazem Slovanstva sloužit jako úvod k literárním dějinám Čechů, t. j. jednoho z kmenů, národů slovanských. Takový úvodní obraz Slovanstva podal také Procházka v „Commentariu“; rozdíl je jenom v tom, že Procházka se zabýval slovanskými bohy, stavbami, způsobem života, protože byl u něho tak silný zájem kulturně historický, kdežto Dobrovský, ovládaný zájmem jazykovým, se především věnoval jazyku Slovanů, ale jeho stavem charakterisoval také poměry kulturní vůbec.

Výklad o jazyku českém v úvodních celkových charakteristikách k jednotlivým údobím se nezabývá jazykem filologicky: líčí hlavně podmínky jeho vývoje, a není proto rovněž partií filologickou, nýbrž tvoří jednu ze složek celkového výkladu, která má charakterisovat poměry dobové, stejně jako je charakterisují na př. Dobrovského výklady o stavu školství nebo o hnutí náboženském. I někteří z předchůdců Dobrovského věnovali při svém výkladu o vývoji české literatury pozornost poměrům jazykovým; Dobrovský se od předchůdců liší jenom tím, že u něho výklad o českém jazyce a podmínkách jeho vývoje

tvoří hlavní osu charakteristik dobových a je zastoupen v nich důsledně vždy, převažuje nad líčením poměrů jiných. Ale i z předchůdců se někteří v obecných partiích, provádějících vlastní výklad literárně historický, zabývali obzvláště jednou stránkou, leckdy až neúměrně, tak na př. Balbín a Procházka školstvím.

A konečně jazykový rozbor jednotlivých památek literárních tvoří v Dobrovského „Dějínách“ také jenom jednu část výkladu literárně historického. Dobrovskému národní literatura byla nejen projevem cítění národa, jeho smýšlení, zálib a vkusu a zrcadlem osobnosti spisovatelovy, nýbrž také a především *obrazem mateřského jazyka*. Proto se také zabýval i jazykem děl literárních — u některých památek, jako slovníků, nemohl ostatně ani jinak postupovati —, při čemž často tento výklad převažoval nad ostatními složkami jeho výkladu literárně historického a někde jej dokonce celý zaujal.

Z Dobrovského základního pojetí českých dějin literárních, které významnou a nerozlučitelnou složkou výkladu literárně historického učinilo také výklad o stavu mateřského jazyka, nutně a logicky vyplynulo, že Dobrovský musil pojmuti do výkladu svých „Dějin české řeči a literatury“ jenom ta díla českých spisovatelů, jež byla napsána jazykem mateřským, t. j. česky. Tato metoda Dobrovského měla ovšem svůj zřejmý nedostatek, obzvláště u nás, kde spisovatelé vedle jazyka mateřského často také užívali anebo jediné užívali jazyků cizích, latiny a němčiny: vyloučila ze svého výkladu dosti značnou část české tvorby literární a spisovatele, kteří psali jenom cizím jazykem, opominula dokonce vůbec.

Ale na druhé straně měla tato metoda Dobrovského tu velkou přednost, že zmenšila značně látku předmětu a umožnila tak Dobrovskému, aby se plnou silou mohl věno-

vati literárně historickému bádání jenom o památkách psaných česky, na něž se předchůdci Dobrovského nesoústředili náležitou měrou, popřávajíc leckdy i více místa a pozornosti památkám psaným jazykem cizím, hlavně latinským, mnohé ovšem z českých památek, o nichž píše pak Dobrovský, neznali ještě vůbec. V tom smyslu metoda Dobrovského znamená skutečný převrat,¹ neboť jí teprve zazářila česká literatura v plném svém lesku a síle a jí teprve bylo na př. staročeské písemnictví objeveno pro české dějiny literární.²

Josef Dobrovský rozdělil dějiny české řeči a literatury na šest údobí a výkladu o každém z nich předeslal vždy celkovou charakteristiku dobou, kromě toho v úvodních kapitolách své knihy promluvil souhrnně o Slovanech, slovanských jazycích a slovanské liturgii. Zde nejde již o literárně historickou metodu, nýbrž o literárně historický názor a soud. Čechy doby pohanské nazíral Dobrovský velmi zdrženlivě, pokud běželo o jejich vzdělanost. Působnost křesťanství sleduje jen v jeho vlivu na vývoj mateřského jazyka. Výstižně charakterisoval dobu Přemyslovců ve století XIII. s bystrým vystopováním příčin rozkvětu uměleckého a literárního. Na rozdíl od svých předchůdců, hlavně Balbína a Procházky, kteří zahrnovali celé století XIV. výlučnou chválou, Dobrovský první polovici tohoto století hodnotí jako dobu úpadku, který se projevuje v nedostatku národního sebevědomí a národní osobitosti, v směšném opičení po všem cizím, německém, v pronikání

¹ Srv. J. Hanuš v „Bratislavě“, roč. III, str. 560.

² O některých detailních rysech literárně historické metody Dobrovského „Dějin“ viz v mé monografii „Dobrovského ‚Geschichte‘ ve vývoji české literární historie“ str. 179–181. — O literárně historické metodě Dobrovského „Dějin“ vůbec srv. zejména: Jan Jakubec v Literatuře české XIX. století, I. str. 154–156, 2. vyd., I. str. 210–213, II. str. 139n., a v Dějinách literatury české, 2. vyd., II. str. 101n., a J. Hanuš v „Bratislavě“ III. (1929) str. 559–570.

němčiny. A Dobrovský první poukázal na to, že hnutí české šlechty tehdejší doby proti králi nebylo jenom rázu osobního, nýbrž odpovědí na tento stav národního područenství cizím vlivům. Doba Karlova je pro něho, stejně jako pro předchůdce, lety rozkvětu věd a umění, blahobytu v zemi a stoupajícího významu češtiny, vcelku se však vyjadřuje zdrženlivěji než předchůdci. Přitom svůj obraz třetího údobí vyplňuje stále a důsledně kresbou poměrů jazykových; proto věnuje takovou pozornost pronikání němčiny za Jana Lucemburského, proto u pražské university ho jedině zajímá, jaký z ní prospěch měla česká řeč, z činů Karlových především jeho projevy a nařízení ve prospěch českého jazyka, proto jako hlavní událost vlády krále Václava kromě dekretu Kutnohorského uvádí zavedení češtiny i do listin úředních.

Značně se odlišuje od dřívější literární historie Dobrovského pojetí století XV., především husitství. Předchůdci snesli hodně žalob na husitskou dobu, která v jejich líčení měla zhoubnou nebo aspoň smutně proslulou tvář, naproti tomu Dobrovský líčí tuto dobu jako jednu z nejvýznamnějších v dějinách českého národa. Tento rozdíl v nazírání pramení však z toho, že v hodnocení předchůdců rozhodovalo stanovisko a hledisko především náboženské, kdežto Dobrovský soudil dobu s hlediska národnostního a jazykového, podle poměrů české národnosti a stavu mateřského jazyka.¹ To se už projevuje markantně v nazírání na hlavní postavu té doby, Husa. Předchůdci jej (kromě Pelcla) v základě zatracovali, protože jej soudili nábožensky a viděli v něm bludaře a fanatika, v Dobrovského pojetí vystupuje jako zjev blahodárný, ale to proto, že mu přisuzuje epochální význam v dějinách české národnosti,

¹ Srv. Jaroslav Ludvíkovský: Dobrovského klasická humanita (1933), str. 92–93.

vzdělanosti a řeči, nikoli v dějinách hnutí náboženského. Dobrovského „Dějiny“ nedávají nám k otázce po náboženském a mravním významu a hodnotách reformace odpovědi. Stejně Dobrovský zůstal dlužen vyličení příčin českého hnutí náboženského v století patnáctém. Velmi originální je však Dobrovského postřeh o izolaci českého národa v době husitské od ostatního světa a poskytnuté tak možnosti k projevení vlastní, nejčistší osobitosti. Takto v pojetí Dobrovského stojí proti sobě v příkré protivení století XIV. jako doba překotného napodobení cizího a mocného pronikání cizích vlivů a směrů, tedy doba česky málo svérázná, a století XV. jako doba samostatného rozvoje, nerušeného a neovlivňovaného působením ciziny a tudíž doba typicky a svérázně česká. Němci a německý vliv je zcela potlačen, Čechové jsou všude vládnoucí vrstvou, všude se mluví česky, vše se píše česky, horlivost náboženská napomáhá třibení jazyka mateřského zdokonalováním překladu biblického, zásluha táborů tkví v počestění mše, utrakvisté jsou pilíři česky psané literatury náboženské.

dvajaz. Páté údobí — století XVI. — Dobrovský nazývá stejně jako jeho předchůdci krásnou nebo zlatou dobou, ale zúžuje toto oslavné a pochvalné epitheton opět jenom na stav českého jazyka.¹ K tomuto omezení vedlo Dobrovského také jeho mínění o malé původnosti české literatury v tomto údobí, neboť v celkové charakteristice ukazuje na to, že překladová literatura převažovala tehdy nad písemnictvím původním. Tři hlavní znaky, jimiž Dobrovský představil tuto dobu, rozvoj knihtisku, stoupající nápti náboženské a počátek protireformace a vyvrcholení vlády a dokonalosti jazyka českého za Rudolfa II., vytkli v základě již také předchůdci, ale přece je tu v mnohém patrný rozdíl. Knihtiskařství a jeho výtvoři předchůdci

¹ Srv. J. Hanuš v „Bratislavě“, III, str. 548.

posuzovali spíše s hlediska uměleckého řemesla, Dobrovský však postihl jeho obrovský význam pro široké vrstvy národa, převrat, který přinesl dosavadnímu stavu vzdělanosti v Čechách, rozšířiv ji od vrstev privilegovaných na vrstvy širší, český jazyk tohoto údobí nejen zahrnul chválou, ale také odborně posoudil.

Šesté údobí označil Dobrovský již v názvu jako dobu úpadku české řeči, v podrobnější charakteristice pak ukázal, že nastal úpadek i v české literatuře. Z této charakteristiky musíme ovšem v jisté míře vyjmouti počáteční úsilí českého obrození, jehož obraz Dobrovský pojal do závěru téže kapitoly, třebaže jeho soud o vyhlídkách tohoto snažení obrozenské doby je značně zdržlivý a málo nadějný, pokud jde o rozvoj českého jazyka.

Ovšem ani při líčení století XVII. a XVIII. se Dobrovský nedotkl přímo otázek a problémů náboženských, maje na zřeteli hlavně stav českého jazyka a písemnictví, a nepodal proto celkový soud o době protireformační. Ale na rozdíl od předchůdců jasně odsoudil jezuitskou metodu při ničení českých knih a také otevřeně, jak nikdo z předchůdců, promluvil o důsledcích bitvy bělohorské.

Že dovedl ve svých „Dějínách české řeči a literatury“ látku až do přítomné doby a zachytil i nejposlednější události i osoby, svědčí o jeho pokrokovosti. Nezavírá oči před živou přítomností, nevyhýbá se jí pod záminkou, že tato ještě nehotová přítomnost do dějin nepatří.

Nejen Josef Dobrovský, ale ani jeden z hlavních našich literárně historických pracovníků obrozenských nebyl v své tvorbě vedle činnosti naukové také výkonným umělcem a básníkem, jak tomu bylo tak často v cizině, vesměs

jde o typy učenecké, okolnost, která velikým podílem rozhodla o rázu tehdejší naší vědy literární. Kromě toho v cizině celé již století XVIII. je vyplněno ruchem a kvásem práce literárně vědecké, zatím co u nás teprve poslední čtvrt století přináší rozkvět literárního dějepisectví. Cizí současníci Josefa Dobrovského mohou již budovati na dlouhém vývoji literární historie ve své zemi a vybírat si již také themata speciálnější. Naproti tomu Josef Dobrovský klade teprve monumentální základy českého literárního dějepisu novodobého. Z tohoto důvodu naznačení hlavních rysů literárně historického bádání v cizině v době Dobrovského má účelem jen všeobecnou *orientaci a informaci*, nechce však tímto srovnáním souditi, protože v těchto analogiích není skutečného předpokladu pro hodnocení díla Dobrovského.

Cizí badatelé řeší především otázky estetiky, literární theorie, stilistiky, poetiky, jednotlivých žánrů literárních — ve Francii Voltaire, Diderot, v Německu Bodmer a Lessing, v Polsku Waclaw Rzewuski a Stanislaw Potocki, v Rusku Tredjakovskij, Lomonosov, Sumarokov. Zároveň však proniká do literární vědy zájem sociologický (Dubos, Mme de Staël), zřetel jazykově filologický (Gottsched, Herder, Sumarokov), metoda individualisticko-psychologická (Herder), kruh vědního zájmu se rozšiřuje i o literatury cizí — Voltaire píše o literatuře anglické, Mme de Staël o písemnictví německém, Meinhard o básnicích italských, F. Schlegel o poesii řecké a římské. Posléze rostoucí smysl *historický* vytváří skutečné již dějiny literární (Laharpe, Marie—Joseph Chénier, bratří Schleglové, Thomas Warton, Załuski, Bętkowski). Že četná práce knihopisná a vydavatelská (Gottsched, Bodmer, Breitinger, Adelung, Percy) provází všechnu tuto činnost tvůrčí, je samozřejmé.¹

¹ O cizí literární historii a kritice té doby srv.: Ferdinand Brun-

Nejvíce vzdálen je Josef Dobrovský námětem i vnitřní metodou své literárně dějepisné práce světu *francouzskému*, ale je mu velmi blízký svou skepsí, kriticismem a ironií, oněmi *všeobecnými* hledisky metodickými, plody to francouzské revoluce. Voltaire a Diderot psali své speciální *essaye* literární, onen o básnictví epickém, tento o poesii dramatické, Dubos uvažoval o vlivu podnebí, prostředí a doby na umění a literaturu a Mme de Staël zkoumala vzájemné působení náboženství, mravů, zákonů a literatury. Josef Dobrovský je však především fascinován, ale také i vyčerpáván onou spoustou nesebraného a neroztříděného materiálu, který musí zvládnouti nejen knihopisně, ale také po stránce výběru a hodnocení. Proto se nedostal k speciálním otázkám žánrů literárních jako Voltaire nebo Diderot, ani k estetickému hodnocení a psychologické analyse, ani k široce a hluboce pojatým úvahám sociologickým na způsob Dubose a Mme de Staël. Ale na rozdíl ode všech těchto literárních historiků a kritiků zabral celý vývoj české literatury od dob nejstarších až po přítomnost, celé dějiny literární, a v tomto bodě je možno jej srovnati s jediným významným autorem literárních dějin ve Francii v XVIII. století, *Laharpe*, autorem knihy „Cours de littérature“.

Ještě menší obdoby skýtá konfrontace Dobrovského „Dějin“ s literární vědou v *Anglii*. Ani Thomas Warton, autor „The History of English Poetry“ (1774—81), prvních

tière: L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature. Tome premier. L'évolution de la critique depuis la Renaissance jusqu'à nos jours. Paris 1898. Hermann Paul: Grundriss der germanischen Philologie. I. Band. Strassburg 1891, St. Tarnowski: Historia literatury polskiej. Kraków 1900, Tom II., III. a IV., Jan Máchal: Slovanské literatury. I. 1922, Josef Kopal: Dějiny francouzské literatury. (1949.) Srv. též S. P. Obnorskij: Výsledky vědeckého studia ruského jazyka (1946, v českém překladě v „Sovětské vědě“: Jazykováda, 1, leden — únor 1951, str. 65—81).

to anglických soustavných dějin literárních, třebaže omezených jen na básnictví, ani Samuel *Johnson* se svým dílem „The Lives of the most eminent English poets (1779—1781)“ nemají žádné vnitřní souvislosti, ani obsahové ani metodické, s knihou Dobrovského.

Mnohem příbuznějším světem Dobrovského „Dějin české řeči a literatury“ je literární historie německá. Všichni významní němečtí literárně historičtí pracovníci té doby jsou zároveň také jazykozpytci, jako byl Dobrovský, Gottsched i Lessing, Herder i Adelung. Pracují v bibliografii: Gottsched sestavil bohatý knihopis německého básnictví dramatického, Adelung soupis poesie; zároveň s literaturou zabírají do výkladu také řeč: Herder celou prvou část svého spisu „Über die neuere deutsche Litteratur“ (1767) věnoval jazyku, Georg Friederich Benecke uveřejnil r. 1810 „Beyträge zur Kenntniss der altdeutschen Sprache und Litteratur“.¹

¹ Při výkladu o Dobrovském český literární dějepis vždy připomíná německého historika a gramatika Johanna Christopha *Adelunga* (1732—1806) a zjišťuje mezi nimi podobnosti a vlivy Adelungův na Dobrovského, a to hlavně v jazykovědě, částečně také v literární historii. Jde přitom o dvě práce Adelungovy: o jeho stručné dějiny české řeči úvodem k „Neues ausführliches und vollständiges deutsch-böhmisches Nationallexikon (1788)“ K. Hynka Tháma a náčrt dějin německé řeči v jeho „Umständliches Lehrgebäude der deutschen Sprache“ (1782). Již Josef Jungmann mluvil o příkladu Adelunga pro jazykozpytce Dobrovského (viz pozn. 1 str. LI. V novější literární historii na věc poukázali zejména J. Hanuš a V. Flajšhans při jubileu Dobrovského r. 1929. J. Hanuš ve své studii „Josefa Dobrovského Geschichte“ (v „Bratislavě“ III. roč.) odmítá možnost hlubšího působení Adelungova úvodu k Thámovu slovníku jako práce ryze kompilační (celkem stejně soudí Flajšhans), ale zjišťuje v Dobrovského „Geschichte“ „Umständliches Lehrgebäude“ (na m. uv. str. 498, pozn. 5.), o němž také Flajšhans zjišťuje (Časopis Národního musea, 1929, ročník C III, str. 3), že byl Dobrovskému při psaní „Geschichte“ vzorem (ještě ostřejší tento vliv formuloval po letech v ČČH, roč. XLI, č. 2, 1935, str. 465). Ale oba nakonec prohlašují, že všechno to nezmenšuje samostatnost knihy Dobrovského (Hanuš: „Přesto všechny ty shody neubírají nikterak ‚Geschichte‘ na originalnosti. ... i v ‚Geschichte‘ Dobrovský zůstal

Spřízněné duchy a díla najdeme v *Polsku*: jsou to především Józef Andrzej *Zaluski* a Felix *Betkowski*. S Dobrovským je spojuje jejich obrovské úsilí a práce bibliografické; v tom smyslu jak rozsáhlá „*Biblioteka Historyków, Prawników, Polityków i innych autorów polskich*“ Zaluského, tak i „*Historia Literatury polskiej*“ Bětkovského, mají pro polskou literární historii význam základní. Zaluski i Bětkowski vykonali tu stejnou práci, jakou u nás uskutečnili Balbín, Dobrovský a Jungmann. Pragmatického vylíčení dějin literárních, k němuž Dobrovský v „Dějích“ aspoň v některých údobích dospěl, nenajdeme však ani u Zaluského, jehož dílo, psané veršem, má značně daleko ke skutečným literárním dějinám, ani u Bětkovského, jehož *Historia* není v jádře nic jiného než seznam děl a autorů s údaji životopisnými a knihopisnými a více se blíží Jungmannově „*Historii literatury české*“.¹

Josef Dobrovský budoval samé základy českého literárního dějepisů a proto nemohl, stejně jako polští a ruští badatelé, zasáhnouti podnětně do současného vývoje evropského literárního dějepisů; na poli vědy domácí má pak význam základní a epochální. Napsal-li St. Tarnowski² o polské literární historii tohoto údobí: „Srovnána

¹ V ruské literární vědě XVIII. stol. je shodný jen zájem o otázky prosodické, ten se však u Dobrovského projevil většinou mimo rámec jeho „Dějín“. Je to stejný boj o prosodii přízvučnou, jaký v Rusku vedli V. K. Tredjakovskij a M. V. Lomonosov.

² *Historia literatury polskiej*. Tom IV, str. 54.

v celém pojetí i zpracování svým,“ na m. uv. str. 498, pozn. 5, Flajšhans: „Ale arci přes tyto zcela nepochybné vlivy Adelungovy je práce Dobrovského zcela samostatná a zůstává podnes živá, kdežto dílo Adelungovo je již dávno překonáno.“ (Na m. uv. str. 3). — Viz také Miloš Weingart: Dobrovského *Institutiones* II., 1925 (Sborník filosofické fakulty university Komenského, roč. III, č. 38), str. 71 (567), 78—79 (574—575), 98 (594) a zejm. 201 (697) n. Z uvedeného je patrné, že otázka Adelungova vlivu na „Dějiny“ Dobrovského si žádá nového a důkladného objasnění v speciální studii. Zároveň je to dokladem, jak upřísněná srovnávací metoda vede často k zatemnění daného problému.

s jinými, naše činnost v tomto oboru se nezdá tak významnou, ale sama o sobě má cenu, protože je nezbytným počátkem, bez něhož se nic na tomto poli nemohlo stát,“ lze jeho slova aplikovati i na „Dějiny české řeči a literatury“ Josefa Dobrovského. Bylo však i v tom kus velikosti Dobrovského, že postihnuv bytostnou potřebu české vědy literárně historické, potřebu onoho „nezbytného počátku“, neváhal podstoupiti tuto obrovskou a přitom nevědnou práci, odříkaje si vábivější themata, v nichž se mohl dopracovati širší perspektivy. Ale při tomto svém thematickém zaměření vyrostla práce J. Dobrovského do vyšších poloh vědeckého tvoření. Výstižně o něm napsal Julius Fučík: „Josef Dobrovský, odchovanec kritického a pochybovačného osvícenství, začíná v temných Čechách bořiti staré legendy a dodávati zasuté české řeči vědeckého posvěcení evropského.“¹

5.

Rozprava o Dobrovského „Dějínách české řeči a literatury“ nemůže přejíti mlčením dvě závažné otázky, které kniha Dobrovského nadhazuje: národně buditelský charakter knihy a její německé roucho.

Dosavadní literárně historické podání představuje Dobrovského „Dějiny“, a zejména právě vydání z r. 1792, netoliko jako dílo vědecké; přisuzuje jim, dosti však neurčitě, také národně buditelskou tendenci. Této otázce jsem věnoval ve své monografii „Dobrovského ‚Geschichte‘ ve vývoji české literární historie“ (1934) samostatnou kapitolu² a na základě podrobného rozboru došel jsem k zá-

¹ Julius Fučík: Milujeme svůj národ. (Poslední články a úvahy.) Praha 1951. Dílo Julia Fučíka svazek č. 3. Čtvrté vydání. Návrat modrého abbé (Svět v obrazech, 1939, č. 4, pod pseudonymem Jan Borovský), str. 47–48.

² Str. 142–149. Tam také příslušná literatura.

věru, že v Dobrovského „Dějínách české řeči a literatury“ vybudovaných metodou vědeckého racionalismu, není patrna vědomá tendence národně a vlastenecky buditelská. Nemám, co bych na tomto názoru dnes měnil, chci však zde rozvinouti jinou otázku, kterou jsem před lety ve své knize neřešil, protože mně tehdy šlo jenom o poznání vědecké metody Josefa Dobrovského, nikoli o ohlas jeho „Dějín české řeči a literatury“ u současníků a pozdějších generací. I kniha bez patrné národní tendence může totiž za určitých okolností působiti národně a vlastenecky, vykonávat funkci buditelskou. A to je právě případ Dobrovského „Dějín české řeči a literatury“ z r. 1792; současníci podléhali prostě obrazu dějin svého mateřského jazyka a národního písemnictví, byť střízlivě a leckde i stroze líčenému, protože tento obraz ukazoval jeho starobylost, nemohli se ubrániti pohnutí při líčení údobí největšího rozkvětu a slávy české řeči a literatury, i když toto líčení řadilo za sebou jen a jen fakta bez jakéhokoli zabarvení citového, byli rozrušeni v době, kdy sami bojovali o udržení jazyka mateřského, četbou ukázky staročeských veršů z počátku XIII. stol. bez ohledu na to, uváděl-li Dobrovský tyto verše jen z důvodů filologických a hned pak také se zabýval v rozboru jen jejich pravopisem a tvaroslovím, ssáli do sebe krásu citátů ze Všehrda a Veleoslavína o českém jazyce, i když to s hlediska Dobrovského byly jenom ilustrace tehdejšího stavu. A nejsme jistě daleko pravdy, řekneme-li, že i partie, ve kterých Dobrovský líčí úpadek českého jazyka, literatury a národnosti, kde vystupuje jeho uvážlivě nedůvěřivý nebo aspoň zdrženlivý pohled do národní budoucnosti, mohly působiti právě opačným smyslem v duších současníků jako působivé memento mori. To je tedy ona druhá forma, kterou každá významná kniha, vyšlá z tvůrčí dílny spisovatelovy, dostává v ru-

kou národního kolektivu, to je *tvář její skutečné působnosti*, která je vlastně rozhodující pro život knihy, pro její vliv na přítomné i budoucí.¹ To je onen skutečný Pantheon národní kultury, kde se autorům nedostává jen oficiálního uznání, ale kde jsou zároveň trvalou součástí kolektivu, přímo v samém středu národního života, podílníci skutečné nesmrtnosti svého díla. Josef Dobrovský se se svými „Dějiny české řeči a literatury“ dostal do tohoto národního Pantheonu, třebaže jeho „Dějiny“, psané jazykem německým, byly ve svém působení formovány značně zúženým národním kolektivem českého vzdělanstva a do širších vrstev národních pronikaly jen jeho prostřednictvím, a to nikoli ve své úplnosti, nýbrž jenom v základních rysech.

V této souvislosti je se třeba ještě zmíniti o básni kněze Františka Knoblocha ze Staré Boleslavi, kterou Dobrovský otiskl na závěr svých „Dějin české řeči a literatury“ z r. 1792. Je jistě s podivem, že Dobrovský volil u vědeckého díla s tak promyšlenou a přísně monumentální stavbou, jako jsou jeho „Dějiny“, tento veršovaný, či lépe řečeno rýmovaný závěr, a k tomu ještě od jiného a takřka neznámého autora. Pointy Dobrovského kapitol jsou obyčejně slohově sevřené, vědecky striktní, uvážlivě koncipované, prosté jakéhokoli citového záchvěvu, a tu pojednou celé toto směle klenuté a rozvržené dílo přechází jako v svůj

¹ Srv. formulaci češtví a buditeleského vlivu J. Dobrovského v „Dějínách národa českého“ Zdeňka Nejedlého (Díl první, 1949, Úvod, 7. Čeští dějepisci, Spisy Z. Nejedlého, svazek X.): „Pokud jde o češtví Dobrovského, ozývalo se z jeho díla jinak, než z děl druhých osvícenců. A české okolí i to dobře vycítilo, že z Dobrovského prací, i když se na zevnějšek málo nebo nic nelišila od prací jiných osvícenců, line se cosi hluboce českého, co mluvilo a volalo k národu, i když Dobrovský nemluvil k němu přímo. A v Dobrovském opravdu pod osvícenským povrchem bilo zcela jiné srdce. V něm nebylo ještě dost víry v novou škvělu budoucnost českého národa, ale byla v něm hluboká úzkost i žal nad jeho pádem. A z toho se zrodilo i nové vědomí povinnosti k národu, jež ho, přes všechnu vnější cizotu, učinilo prvním velikým národním buditelem.“ (Str. 69.)

závěrečný akord v neumělý verš a rým příležitostného veršovce, napojený značně krotkou tendencí národně buditeleskou, v báseň, jejíž prostá forma a nevýrazný rytmus daleko zůstávají za závažností jejího thematicu. Napsal-li jsem před lety ve své již citované monografii, že Dobrovský „chtěl tímto způsobem aspoň výslední tón své knížky poněkud naladiti na populární melodii tehdejší vlastenecké Čechie“,¹ rád bych dnes tuto formulaci opravil. Dobrovský se v závěru svých „Dějin“ dostal v líčení do nejživější přítomnosti. Promluvil o nových jazykových nařízeních na školách, značně nepříznivých českému jazyku a české mladé generaci, a konstatoval jejich neblahé důsledky pro budoucnost. Bylo to ještě něco živého, historicky neuzavřeného, co teprve mělo projít svým vývojem a s čím se tedy nebylo možno ještě vypořádat historicky. Literární dějepisec nemohl ještě tento vývoj precisovati. Proto cítil potřebu, aby k této živé otázce, tak bytostně důležité pro český národ, promluvil také jiný hlas, než hlas literárního historika a učence. A báseň Františka Knoblocha nelíčenou formou vyjadřovala asi tak to, co cítil tehdejší český člověk: stěžovala si na germanisační útisk, chválila českou řeč a dožadovala se její rovnoprávnosti s němčinou.² A proto se Dobrovský nedal odraditi její formou, v počátcích českého básnického obrození pochopitelně ještě nevyspělou. Tady se znovu ukazuje, jak byl Dobrovský věcný a jak dovedl pronikati k jádru dané situace. Pro něho Knoblochovy verše nebyly pouhou vlasteneckou básničkou k přednesu,

¹ Str. 148.

² T. G. Masaryk v „České otázce“ (1895) dovozuje, že otištění Knoblochovy básně v Dobrovského „Dějínách české řeči a literatury“ je „požadování literární (podtrhuje Masaryk) rovnoprávnosti a rovnocennosti“. Ale z toho, co Dobrovský v závěrečné kapitole svých „Dějin“ předeslal ve svém výkladu otisku Knoblochovy básně, nevyplývá, že by šlo jen o rovnoprávnost právě literární, nýbrž o rovnoprávnost obou jazyků vůbec (také v úřadech, na školách a j.).

byl to závažný postulát, ^{některá podmínka} *conditio sine qua non* národního života.

Stejně si žádá odpovědi a vysvětlení skutečnost, že Josef Dobrovský napsal své „Dějiny české řeči a literatury“ německy. Užití cizího jazyka, ať už němčiny nebo latiny, bylo sice u našich vědeckých spisovatelů v prvním údobí národního obrození celkem běžným zjevem; německy nebo latinsky psali svá díla Voigt, Procházka, Pelcl, Durych, Monse, Ungar, Dobner, a také Josef Dobrovský všechna svá vědecká díla německy nebo latinsky. Ale u „Dějin české řeči a literatury“, jak je pojal Dobrovský, bylo užití cizího jazyka, a právě němčiny, přece jen něčím zvláštním a hodným zamyšlení. Protože v pojetí Dobrovského se dějiny písemnictví úzce kryly s dějinami jazyka, Dobrovský ze svého výkladu důsledně vyloučil všechny spisovatele, kteří nepsali mateřštinou, nýbrž cizím jazykem. I když to pramenilo z jeho pojetí a hlediska vědeckého, působilo to demonstračně, když české spisovatele, pišící cizím jazykem, zbavil v okruhu českých dějin literárních jejich domovského práva. Kromě toho se v Dobrovského „Dějínách“ četl ne jeden pasus na chválu mateřštiny a na př. u Všehrda a jeho současníků se vyzdvihovalo ono rozhodnutí, psáti všechna svá díla jazykem českým. Jinými slovy: pojetí a obsah Dobrovského „Dějin české řeči a literatury“ mluvily proti jejich cizí vnější formě, proti cizímu jazyku, jímž byly napsány.

<sup>jaz. dobro-
dy pro moudr.</sup> A přece Josef Dobrovský nemohl za daného stavu českého jazyka napsati své „Dějiny“ česky. Neboť myšlenkově, pojetím a celým svým vyspělým soudem Josef Dobrovský přesahoval možnosti tehdejší češtiny. I když by byl leckde sám mohl vytvořiti některé odborné výrazy, nebyl by mohl překonati nedostatečnost tehdejší češtiny pro tak vyspělý a náročný výklad literárně historický v jeho celku. Prů-

měrného spisovatele tehdejší čeština celkem uspokojila v jeho potřebách, ale nemohla dostačiti mohutnému rozpětí Josefa Dobrovského.¹ Stačila v počátcích českého obrození českým spisovatelům beletristům, básníkům, divadelníkům, novinářům, protože mezi nimi nebylo v devadesátých letech osmnáctého století žádného takového talentu, jakým byl Dobrovský na poli vědeckém. Ještě K. H. Mácha, který vstoupil do literatury téměř za čtyřicet let po vydání Dobrovského „Dějin“, psal své první verše německy.

Slovní zásoba, rytmus i celá stavba tehdejší češtiny byly by vzaly myšlenky Dobrovského její rozlet a působivost, nedokonalá forma by ji byla strhla do nízkých poloh, rozmělnila a zeslabila její pathos, otupila její ostře vyhraněné profily. O tom nás názorně také poučuje zmíněný již pokus Bohumíra Jana *Dlabače* (1758—1820), který, ač sám psal svá vědecká díla vesměs německy, začal hned v září 1792, tedy jen čtyři měsíce po vyjití Dobrovského „Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur“, překládati toto dílo do češtiny, ale nedostal se dále než na počátek druhého paragrafu, to jest, přeložil jen osm stránek originálu.² Byl to čin na tehdejší dobu jazykově odvážný, neboť česky psaná próza vědecká v tomto údobí vlastně neexistovala, a ukazuje nám všechny nesnáze a potíže

¹ T. G. Masaryk v „České otázce“ (1895), promlouvá o první době českého obrození, soudí: „Nebylo snadné upravit jazyk staletí nerozvíjený pro moderní svět myšlenkový; proto dlouho se užívalo pro vědeckou práci němčiny — němčina němčinou se vybíjela. Ještě Kollár napsal svůj hlavní spis německy — o Dobrovském rozumí se to samo sebou — německy napsal Šafařík svou slovanskou literaturu, Palacký vydal své dějiny napřed německy.“ (Str. 11.) Srv. též Masarykovy vývody v téže knize str. 40—41.

² Tento fragment se chová v knihovně kláštera Strahovského, kde jsem jej v r. 1935 objevil. Jeho podrobný popis i dvojité otisk viz v mém souhrnném vydání všech tří verzí Dobrovského „Dějin české řeči a literatury“ (1936), str. 435—450.

takové práce, které Dlabače přemohly hned na začátku podniknutého díla a vyrazily mu pero z ruky. I když Josef Dobrovský nesrovnatelně převyšoval Boh. Jana Dlabače, ani on by nebyl překonal nedostatečný stav tehdejší češtiny.¹ A projevuje se to ještě i u Jungmanna, prvního tvůrce českého názvosloví literárně historického. Ačkoli psal svou „Historii literatury české“ o tolik let později (1. vydání vyšlo r. 1825, druhé posmrtně 1849), můžeme si právě na oněch partiích, které přímo doslova přeložil z Dobrovského „Dějin české řeči a literatury“,² ověřiti, jak nebylo snadné výklad a myšlenku Dobrovského tlumočiti ani v době o tolik pozdější, kdy už se český jazyk značně zdokonalil a obohatil vývojem nejméně třicetiletým.³

¹ Je jisté velmi poučné v této souvislosti připomenouti, že teprve v první čtvrti XIX. století a hlavně až r. 1827, kdy jazyk český urazil již další velký kus cesty svého vývoje a zdokonalení, se Josef Dobrovský rozhodl psáti vědu také česky, a to ještě jen menší pojednání. Jsou to jeho předmluvy k *edícím* „Sbírka přísloví českých“ (1804) a „Rada zvířat“ (1814), drobná ediční stať v „Hlasateli českém“, IV, (1818) v rubrice „Stará česká literatura“ pod názvem „Májový sen (od Hynka z Poděbrad)“ a pojednání otištěná v Časopise českého musea (1827): „Slovou-li Slované od slávy či od slova?“ „Čech neb Čechové odkud tak slují?“, „Výtahy z kněh mistra Pavla z Prahy, Židka řečného“, „Plavci u Dalimila, jaký to národ.“

² V „Předmluvě“ k 1. vydání, datované 1. listopadu 1825, Jungmann uvádí: „Co se týká pomůcek tuto užitých, vyznává se vydatel, že... mnoho také z předchůdců svých... přibíral. Především P. Dobrovského literaturu jako první (1792), tak druhé (1818) posud jen k roku 1526 vztahující se vydání prošel a znamenitější části na slovo přeložil.“ (Ve vydání: Josef Jungmann: Krátká historie národu, osvícení a jazyka. Úvody k Historii literatury české. K vydání připravil Felix Vodička, nakl. Sfinx, 1947, str. 8).

³ V době, kdy Dobrovský psal a vydal své „Dějiny české řeči a literatury“, vyšel jen jediný významnější spis českým jazykem. Jsou to první dva svazky „*Nové kroniky české*“ Františka Martina Pelcla (1791, 1792). Pelcova kniha je však dílo spíše populární, kronikářské, ne ryze vědecké, jako je Dobrovského „Geschichte“, kromě toho ani tak jeho čeština neuspokojuje. Jan Jakubec ji charakterisuje jako „trochu těžkopádnou, se zastaralými výrazy, s dlouhými, uměle stavěnými, rozvláčenými větami“ (Dějiny literatury české, II., str. 40).

Nejen nejbližšímu pokolení, ale i pozdějším literárním historikům se staly Dobrovského „Dějiny české řeči a literatury“ v shromážděném materiálu i v úsudcích základním pramenem vědeckého poznání v literárně dějepisném oboru. Ještě za života Dobrovského jich vydatně zúžitkovali Jungmann (pro svou „Historii literatury české“) a Šafařík (v „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“); opíral se o ně „Dějepis literatury československé“ Karla Sabiny i „Dějiny řeči a literatury české“ A. V. Šembery; odvolávají se na ně opětovně ve svých českých dějinách literárních Jaroslav Vlček a Jan Jakubec. To byl a je úspěch *obsahu* díla Josefa Dobrovského; jiný však obraz poskytuje vývoj české literární *metody* po Dobrovském.

První, čeho se česká literární historie zřekla z odkazu Dobrovského, byl jazyk, jímž Dobrovský napsal svou „Geschichte“; vědeckou mluvou našich literárních dějepisců, Jungmannem počínaje, je skoro již vesměs mateřština — takto se Josef Jungmann, jinak na Dobrovském tolik závislý, stal zakladatelem a tvůrcem českého názvosloví literárně historického.

Dobrovského spojení dějin literárních s dějinami jazyka mělo pokračovatele v Jungmannovi, Šemberovi a Bačkovském, kteří všichni do svých obrazů českého písemnictví zařadili samostatné kapitoly, věnované dějinám české řeči; Šembera dokonce podle příkladu Dobrovského vyznačil tuto stránku i v názvu svého díla, Bačkovský pak v úvodě k „Zevrubným dějinám českého písemnictví“ podal i odůvodnění této metody.¹ U Dobrovského z tohoto pojetí

¹ „Kromě dějin národnosti podáme si tamž i *dějiny řeči české*, poněvadž řeč spisovatelů jest asi tím, čím jest na př. sochařů kámen.“ (Str. 9–10.)

logicky vplynulo, že zabral do svého hlavního výkladu jenom českou literaturu, která byla také česky psána: takto po Dobrovském postupoval i Šembera a v „Rukověti“ Jireček¹, kdežto Jungmann v bibliografické části své „Historie“ u jednotlivých spisovatelů uváděl i jejich díla, psaná jazykem cizím, Sabina pak, Bačkovský, Vlček i Jakubec opustili vůbec stanovisko Dobrovského, které z dějin literárních vyřazovalo nejeden významný zjev spisovatelský, a přihlédli k celé české literatuře, ať už byla psána jazykem mateřským či cizím. Velmi dlouho se zato udrželo Dobrovského na svou dobu mistrovské rozdělení českého písemnictví na šest údobí, s nímž se v jisté míře setkáváme až dodnes². Mnohem širě a hlouběji než Dobrovský, který v celkových charakteristikách dobových sledoval hlavně podmínky a stav jazyka, zabrali jeho nástupci v průvodních partiích historických a kulturně historických, byť leckde na úkor přehlednosti celku.

Postup očíslovaného výčtu, kterého ovšem Dobrovský užil pro svůj výklad toliko při údobí druhém, třetím a čtvrtém, přejal Jungmann, zlepšil jej však rozdělením na druhy literární, později se ho přidržel už jen Šembera, rovněž s jungmannovským roztríděním, ostatní, počínaje Sabinou, mají cílem podání pragmatické, k němuž již sám Dobrovský položil základ svým obrazem českého písemnictví v pátém a šestém údobí.

Pečlivý a spolehlivý knihopis, jehož vzor Dobrovský podal ve svých „Dějínách“, zůstal příkazem i všech literárně historických následovníků Josefa Dobrovského, ale

¹ Výjimku učinil Jireček pouze u literárních historiků. Právě o tom v Úvodě k I. svazku své „Rukověti k dějinám literatury české do konce XVIII. věku“ (1875): „Z příčin u věci samé založených připojil jsem také životopisy literárních historikův, třeba nepsali česky“ (str. V).

² O tom J. Jakubec v „Dějínách literatury české“, 2. vyd., I. str. 3–4.

to, co u školy Jungmannovy bylo v duchu Dobrovského ještě stále hlavní páteří výkladu literárně historického, se u pozdějších badatelů mění v pouhý předpoklad jejich práce vědecké.

Naprostě pominutí částí životopisných, kromě nejnutnějších dat narození a úmrtí, které Dobrovský důsledně provedl ve svých „Dějínách“, protože dějiny literární nazíral jako historii děl, nikoli osob, mělo svůj odraz toliko u Jungmanna a Šembery, také filologický rozbor památek literárních jako složku výkladu literárně historického, jak jej uplatňoval Dobrovský, nacházíme jenom u Šembery, ale značně omezený, Jungmann jej většinou přenesl do obecných kapitol, pojednávajících o dějínách řeči, naproti tomu zájem o sloh spisovatelů, u Dobrovského a ještě i u Jungmanna a jeho školy celkem nepatrný a hlavně nesoustavný, sílí u pozdější literární historie české a projevuje se i zhodnocením estetickým.

Dobrovský a po něm i Jungmann dali do svých literárních dějin málo proniknouti z obsahu a myšlenek českého písemnictví. Teprve Karel Sabina první rozebral obsírně českou literaturu v jejím jádru obsahovém a myšlenkovém, doprovázející svůj výklad častými a rozsáhlými citáty. Tak je tomu rovněž u Jaroslava Vlčka, který dal české literární vědě první *ideové* dějiny českého písemnictví.

Vědeckou metodu vytvářejí kromě zásad a hledisek, k nimž badatel dospívá studiem, úvahou a zkušenostmi, především současné společenské poměry, na něž osobnost tvůrcova reaguje. Z tohoto základu vyrostly pro metodu Dobrovského „Dějin české řeči a literatury“ objektivnost a kriticizm, zřejmá nechuť k beletristickým výtvorům příliš fantastickým, plasticky jasné, sporé a klidné podání, vědecká mluva bez metaforických příkras.

Tyto vlastnosti nenacházíme takto pohromadě a v takovémto zaostření již u žádného z následovníků Josefa

Dobrovského. Kriticismus u Jungmanna nabývá rázu spíše patriarchální laskavosti, provázen současně národním horlivelstvím, u Vlčka se prohlubuje psychologicky a historicky, Vlčkovy „Dějiny české literatury“ jsou prvním výkladem českých dějin literárních s hlediska Palackého pojetí naší historie, Vlček i Jakubec dávají básnictví žiti v dějinách literárních plným životem ve všech jeho tvorech, onen ovšem ze svého založení uměleckého, tento spíše ze snahy po všestrannosti, diktované zřeteli pedagogickými a popularisačními, literárně historický sloh, ožvilý metaforicky již hned u Jungmanna, hýří barvami v podání Vlčkově.

7.

Toto úvodní slovo o Josefu Dobrovském, prvním našem historiku českého jazyka a národního písemnictví, nelze uzavřítí, aniž bychom se nezastavili — aspoň v souhrnném pohledu — u nedávné rozsáhlé sovětské diskuse o marxismu v jazykovědě, do níž tak významně svými podnětnými projevy zasáhl J. V. Stalin¹. Tyto Stalinovy

¹ Jsou to stati: „O marxismu v jazykovědě“ (v „Pravdě“ 20. VI. 1950), „K některým otázkám jazykovědy“ (v „Bolševiku“ 29. VI. 1950) a „Odpověď soudruhům“ (v „Bolševiku“ 28. VII. 1950). Česky vyšly tyto Stalinovy studie v I. svazku knižnice „Marxismus ve vědě“ (1950, první dvě studie) a v „Nové myslí“ roč. IV, č. 5–6, 7, 1950 (všechny tři studie). Kromě toho byly tyto Stalinovy stati otištěny v denním tisku a v mnohých časopisech (v „Tvorbě“, „Varu“ a j.). Slovensky byly vydány zároveň s překladem celé jazykovědné moskevské diskuse nákladem Slovenské Akademie věd a umění za redakce prof. dr. A. V. Isačenka ve sborníku „Za marxistickou jazykovědu“ (1950). Diskuse v společenskovědních institutech Akademie věd SSSR zachycuje stať „Články J. V. Stalina o otázkách jazykovědy a úkoly na poli historických a filosofických věd“ (Z institutů Historického a filosofického oddělení Akademie věd SSSR) v „Nové myslí“, roč. IV, 1950, č. 12, a roč. V, 1951, č. 1. — O důsledcích Stalinových statí pro představu jazykovědné práce v SSSR srv. Literaturnaja gazeta, 5. IV. 1951, č. 41, str. 3, článek „V Institute jazykoznanija Akademii nauk SSSR (Beseda s laureatom Stalinskoi premii akademikom V. V. Vinogradovym). V „Sovětské vědě“ (Zprávy československo-sovětského

studie objasnily některé základní jevy jazykovědné a dotkly se řady důležitých problémů (třídnosti a beztřídnosti jazyka, základního slovního fondu, poměru slovní zásoby jazyka a gramatiky), stanovily jasně poměr jazyka k základně a k nadstavbě i ráz jazyka celonárodního, který si stále uchovává svou kontinuitu, a promluvily posléze i o odumírání slov a vznikání slov nových, a to všechno na širokém pozadí společenského a kulturního života národního. Tato konfrontace osvícence a národního buditele Josefa Dobrovského s jazykovými thesemi J. V. Stalina si chce jen na několika příkladech ověřiti, zda Dobrovského Dějiny jsou zcela hluché, indiferentní vůči těmto problémům a stojí zcela mimo okruh této diskuse, zda jsou mrtvě uzavřené nebo dávají a staví podněty. Při této konfrontaci nesmíme ovšem spustiti se zřetelle, že Dobrovského „Dějiny české řeči a literatury“, o které nám nyní jde, vyjadřují sice jen část jazykovědných názorů učencových, ale pro danou diskusi část velmi podstatnou.

institutu), oddělení: Jazykověda, 1, Leden—únor 1951, zejména stati: V. V. Vinogradov: Nové období sovětské jazykovědy (str. 15—19), P. J. Černých: O základním slovním fondu a o slovní zásobě jazyka (str. 20—25), 2, Březen—duben 1951, zejména V. V. Vinogradov: Význam prací soudruha Stalina pro rozvoj sovětské jazykovědy, str. 7—15, B. A. Serebrennikov: O historicko srovnávací metodě, str. 31—36, K otázce nedostatků historicko srovnávací metody v jazykovědě, str. 37—45, oddělení: Filosofie, č. 1, (leden—únor 1951) viz pojednání „K článkům J. V. Stalina o jazykovědě. (G. F. Aleksandrov: Nová světlá kapitola v marxistické filosofii. M. D. Kammari: Marxismus-leninismus o základně a nadstavbě. Diskuse o pracích J. V. Stalina o jazykovědě v Institutu filosofie. Str. 47—67.) Oddělení: Historie, č. 3, leden—únor 1951: Nový přínos do pokladnice marxismu-leninismu (str. 5—13). P. Treťjakov: Některé otázky ethnogenese ve světle děl J. V. Stalina o jazyce a jazykovědě“ (str. 14—34). — U nás první Stalinovu studii rozebral G. Bareš v projevu na filosofické fakultě Karlovy university „J. V. Stalin o jazykovědě“, otištěném v „Nové myslí“, roč. IV, 1950, str. 551—561, problematikou této diskuse se zabývá i Pavel Reiman v studii „Stalinovo učení o jazyce a úkoly našich propagátorů“ (rovněž v „Nové myslí“, roč. IV, 1950, str. 562—575; tu v závěrečné kapitole „Stalinovo učení o jazyce a české národní tradice“ se dotýká také osobnosti Josefa Dobrovského a jeho

Jádro celé sovětské diskuse se týká otázky, zda jazyk lze pokládati, jak to činil N. J. Marr, za *nadstavbu*; J. V. Stalin odpověděl záporně a prokázal, že „jazyk nelze zařadit ani do kategorie základen, ani do kategorie nadstavbech“ a že „není možno jej zařadit ani do kategorie ‚mezijevů‘, ležících mezi základnou a nadstavbou, protože takové ‚mezijevy‘ neexistují.“¹ Proto vývoj jazyka, třebaže plný změn, neprobíhá jako vývoj nadstavby, „t. j. likvidováním toho, co dosud bylo, a budováním nového, likvidováním dosavadního jazyka a budováním nového, nýbrž rozvíjením a zdokonalováním základních prvků dosavadního jazyka.“² A stejně tak J. V. Stalin vyvrátil Marrovu formulaci o *třídnosti* jazyka: „Jazyk není vytvořen tou nebo onou základnou, starou nebo novou, uvnitř dané společnosti, nýbrž celým chodem dějin společnosti a dějin základen po staletí. Jazyk není vytvořen nějakou jednou třídou,

¹ J. V. Stalin: *Marxismus v jazykovědě*, str. 34, 1950.

² Na m. uv. str. 25–26.

„Dějin české řeči a literatury“. — Srv. též Bohuslav Havránek: *Stalinův projev o jazykovědě a jazyk literatury*. (Nový život, roč. 1950, str. 448–452.) V této souvislosti je třeba ještě také poukázat na starší práci J. V. Stalina z r. 1929 „Národnostní otázka a leninismus“, zejména na její 3. kapitulu „Budoucnost národů a národních jazyků“. (Česky vyšlo jako 37. svazek „Malé knihovny marxismu-leninismu“ nákladem Svobody v překladu Miluše Svatošové, 1950) a na Stalinovu studii „Marxismus a národnostní otázka“ z r. 1913 (viz ve vydání: Josef V. Stalin: *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*, 1949, nákladem Svobody v Praze, 1. svazek „Velké knihovny marxismu-leninismu“), a to na její I. kapitulu *Národ*, kde Stalin definuje jednotlivé charakteristické znaky národa a zabývá se pospolitostí řeči jako jedním z těchto znaků. — G. Bareš ve výše zmíněném projevu (na m. uv. str. 558–559) upozornil na skutečnost, důležitou pro pochopení Stalinova vystoupení na poli jazykovědy, že totiž tato Stalinova účast v jazykovědné diskusi není něco izolovaného a nahodilého, nýbrž že Stalin nejen svým celoživotním dílem, které je tak významným obohacením marxismu-leninismu, ale mnohokrát i přímo zasáhl do vědeckého vývoje v SSSR (tak na př. v oboru práva proti theorii Pašukanisově nebo proti t. zv. historické škole Pokrovského).

nýbrž celou společností, všemi společenskými třídami, úsilím mnohých set pokolení... Je vytvořen k uspokojení potřeb nikoli nějaké jedné třídy, nýbrž *celé společnosti*, všech tříd společnosti. Právě proto je vytvořen jako celonárodní jazyk, jednotný pro společnost a společný všem členům společnosti. Proto tento úkol jazyka sloužit jakožto prostředek styku lidí nespočívá v tom, aby sloužil jedné třídě na úkor jiných tříd, nýbrž v tom, aby stejně sloužil celé společnosti, všem společenským třídám. Tím se vlastně vysvětluje, že jazyk může stejně sloužit jak starému, umírajícímu řádu, tak i novému nastupujícímu řádu, jak staré základně, tak i nové, jak vykořisťovatelům, tak i vykořisťovaným.“¹

Josef Dobrovský, když koncipoval své „Dějiny české řeči a literatury“, se přiblížil výsledky své vědecké metody k názorům, o něž se může opírat dnešní jazykověda. Neboť jeho obraz dějin českého jazyka a písemnictví je obrazem souvislého *vývoje*, plného změn, peripetií a zvrátů, ale stále téhož jazyka, stále téhož ve své podstatě, kde se nemění základ, nýbrž *jen stupeň dokonalosti*,² obrazem jazyka opravdu *celonárodního*. Proto rozeznává *vládnoucí údobí*,³ *zlaté údobí*⁴ a *nejsmutnější údobí*⁵ českého jazyka, t. j. údobí, kde se mění struktura češtiny, nikoli její podstata, kdy se úplně mění hospodářské a politické podmínky české společnosti, ale kdy jazyk přechází jen z jednoho stupně vývoje do druhého, *jako dědictví z údobí předchozího*, kdy se tedy nevytváří jazyk zcela nový, nýbrž kdy jednotný celonárodní jazyk nabývá jen nové formy, nové podoby. V podání Dobrovského se tedy, mluveno marxistickou terminologií,

¹ Na m. uv. str. 7.

² Srv. v tomto českém vydání str. 138.

³ V tomto českém vydání str. 83.

⁴ V tomto českém vydání str. 109.

⁵ V tomto českém vydání str. 124.

mění, resp. likviduje základna, t. j. „hospodářský řád společnosti“¹ a nadstavba, t. j. „politické, právní, náboženské, umělecké, filosofické názory společnosti a jim odpovídající politické, právní a jiné instituce“², ale jazyk zůstává týž, jazyk udržuje svou kontinuitu. Ovšem v Dobrovského „Dějínách“ ona základna a nadstavba — v marxistickém smyslu — není všude líčena v stejném rozsahu, někde na př. není vůbec popsána (tak na př. v době pohanské a na začátku křesťanství), někde je jen, byť velmi plasticky načrtnuta, na př. v obraze XIII. století³ nebo i v celkové charakteristice století XV.⁴, jinde jde pak její obraz poněkud do širě jako v líčení poměrů v XIV. století za králů Jana, Karla IV. a Václava IV. a v obraze údobí pátého a šestého. Proto pochopitelně u J. Dobrovského není ještě splněn Stalinův požadavek, zkoumat jazyk a zákony jeho vývoje „v nerozlučné spojitosti s dějinami společnosti, s dějinami lidu, kterému zkoumaný jazyk patří a který je tvůrcem a nositelem tohoto jazyka“.⁵ Z Dobrovského úvodních charakteristik jednotlivých, resp. jen některých údobí dějin české řeči a literatury je však jasno, že Josef Dobrovský si byl již i této spojitosti vědom.⁶

Důležitá je také Stalinova definice jazyka, jeho vyznačení charakteristických znaků každé řeči. Právě-li Stalin:

¹ Na m. uv. str. 5.

² Na m. uv. str. 5.

³ V tomto českém vydání str. 43—44.

⁴ V tomto českém vydání str. 83.

⁵ Na m. uv. str. 21.

⁶ Ony „dějiny společnosti, dějiny lidu“ mnohem širě a všestranněji líčí již pak Jungmann ve svých úvodních kapitolách o stavu politickém, hospodářském a společenském. Tak na př. v odděl. VI. jeho Historie literatury české, 2. vyd., najdeme již i takovéto údaje: „Fabriky vznikaly. Od r. 1785 do r. 1788 počet tkacích stavů v Čechách od 37, 438 do 51, 935, dělníků pak ve fabrikách od 86, 829 do 121, 799, přádelníků od 279, 869 do 313, 852 zrostlo.“ (Str. 346, ve Vodičkové vydání str. 143.)

„Jazyk vzniká a vyvíjí se se vznikem a s vývojem společnosti. Odumírá současně se zánikem společnosti,“¹ Dobrovský je si již dobře vědom, že nositelem jazyka je národ a lid, tímto jazykem mluvící, a že pro jeho vývoj jsou životně důležité podmínky, za nichž může český lid svůj jazyk pěstovati. Odtud jeho uznání husitství, pokud českému jazyku umožnilo netušený vzestup a otevřelo mu nedozírné pole působnosti; odtud jeho velmi skeptický názor o budoucnosti českého jazyka v závěru líčení šestého údobí, kdy všude je favorisována němčina na úkor jazyka mateřského.²

¹ Na m. uv. str. 21.

² V této souvislosti je záhodno poukázat na důležitost Stalinova výkladu o slovní zásobě a základním slovním fondu pro vysvětlení jazykové situace za protireformace a za germanisace v počátcích našeho obrození, proč totiž český jazyk nezahynul, i když v určité době nebyl obecně jazykem vzdělanců a jazykem vědeckým a literárním a žil hlavně jen v ústech prostého lidu.

Dobrovský je si sice vědom kontinuity jazyka, neuvědomuje si však ještě jasně onen rozdíl mezi slovní zásobou a základním slovním fondem, jež nyní Stalin tak přesně formuloval, a odtud pramení onen pesimistický názor J. Dobrovského na budoucnost. P. J. Černých v stati „O základním slovním fondu a o slovní zásobě jazyka“ (Učitel'skaja gazeta, 1950, český překlad v „Sovětské vědě“ „Jazykověda“, 1, 1951) při interpretaci thesů Stalinova učení o slovníku praví: „Jazyk tedy vděčí za svůj celonárodní charakter pouze tomu, že má gramatickou stavbu a základní slovní fond, bez nichž se nemůže ani vyvíjet, ani existovat. Je-li jazyk zbaven na př. odborných termínů nebo poetických obrazných výrazů, je-li zbaven (máme na mysli ruský literární jazyk) církevněslovanských slov, která slouží jako expresivní prostředek: „krasujsa (krasovaťsa = skvíti se, pyšnití se)“, „grad Petrov (město Petrovo)“, neznamená to jeho zánik. Ztratí-li však jazyk základní slovní fond, přestává existovat.“ (Na m. uv. str. 25.)

S hlediska této these se jeví uchování českého jazyka za protireformace a násilné germanisace v počátcích českého obrození zcela přirozeným, protože český jazyk nikdy neztratil svůj základní slovní fond, ztratil jen svou bohatší slovní zásobu. Tu je na místě citovati ze Stalinova: „Dějiny zaznamenaly neobyčejnou vytrvalost a ohromnou odolnost jazyka proti násilné asimilaci. Někteří historikové, místo aby důkladně vysvětlili tento jev, omezují se na údiv. K údivu tu však není žádný důvod. Odolnost jazyka je vysvětlitelná odolností jeho gramatické stavby a základního slovního fondu.“ (Str. 24—25.)

Stalin definuje: „Všechna slova, jimiž disponuje jazyk, tvoří dohromady t. zv. *slovní zásobu jazyka*. Nejdůležitější je v této slovní zásobě *základní slovní fond*, kam spadají veškerá základní slova jakožto jeho jádro. Tento fond je mnohem užší než slovní zásoba jazyka, žije však velmi dlouho, po celá staletí a poskytuje jazyku základnu k tvoření nových slov. Slovní zásoba obráží stav jazyka: čím je slovní zásoba bohatší a mnohostrannější, tím je bohatší a rozvinutější jazyk.“¹

„Slovní zásoba však... ještě netvoří jazyk — je spíše stavebním materiálem pro jazyk. Ale... nabývá velkého významu, když jí může disponovat gramatika jazyka, která určuje pravidla pro přeměňování slov, pravidla spojování slov ve věty a dává tak jazyku soulad a smysl. Gramatika (morfologie, syntax) je souhrnem pravidel o změnách slov a o způsobu jejich spojování ve větě. Jedině díky gramatice jazyk získává možnost dát lidským myšlenkám materiální jazykovou formu.“²

„Gramatika je výsledkem dlouhé, abstrahující činnosti lidského myšlení, ukazatelem ohromných úspěchů myšlení.“³

Jaké změny se dějí s touto *slovní zásobou*? Stalin to ukazuje na příkladu posledních třiceti let, kdy v Rusku byla likvidována stará, kapitalistická základna i její nadstavba a vybudována nová, socialistická základna s novou nadstavbou. Byla rozhojněna *novými* slovy a výrazy (t. j. doplnil se slovník ruského jazyka), obrážejícími novou socialistickou skutečnost, *změnil se smysl* některých slov a výrazů, *vymizela některá zastaralá* slova. Ale *základní slovní fond a gramatická stavba* ruského jazyka, které tvoří základ jazyka, se zachovaly a nedoznaly závažnějších změn (nanejvýše se

¹ Na m. uv. str. 22.
² Na m. uv. str. 22.
³ Na m. uv. str. 23.

jen zdokonalila gramatická stavba) — a tvoří dále základ i současného ruského jazyka.¹ A stejný obraz — a ještě markantnější — poskytuje i Stalinův poukaz na celé údobí jednoho sta let po smrti Puškinově, kdy dokonce byly v Rusku likvidovány dva řády — základny (feudální a kapitalistický) i se svými nadstavbami a vznikl třetí, socialistický řád — základna se svou nadstavbou.²

Všem těmto složkám jazyka, jak je formuloval Stalin, slovní zásobě jazyka se základním slovním fondem a gramatice věnuje Josef Dobrovský ve svých „Dějích české řeči a literatury“ mimořádnou pozornost. Celý vývoj českého jazyka, ale i literatury nazírá s těchto tří hledisek: každé národní dílo literární je mu ve své vnější formě oním faktorem, který *mění* slovní zásobu mateřského jazyka, *střeží* základní slovní fond mateřštiny a buduje (zdokonaluje) *gramatiku* (gramatickou stavbu), stejně zase jako jeho *obsah* vytváří myšlenkovou náplň české kultury. Rozvoj domácího písemnictví byl mu zároveň rozvojem českého jazyka, bez národního jazyka nebylo pro něho národního písemnictví a ani ne národní kultury. Proto tak důsledně *vyloučil ze svých „Dějin“* díla českých spisovatelů, psaná jazykem cizím (německy nebo latinsky), protože ničím nepřispívala k rozvoji mateřského jazyka, základní to podmínky pro udržení a existenci národního písemnictví.

Tváří v tvář Stalinově definici složek jazyka, jejíž význam tkví nejen v přesné theoretické formulaci, ale i v mistrné jejich interpretaci a demonstraci na pozadí vývoje ruské společnosti, si znovu uvědomujeme, že Dobrovského „Dějiny české řeči a literatury“ nejsou, jak už bylo výše ukázáno, ve své základní koncepci spojením dvou

¹ Na m. uv. str. 6.
² Na m. uv. str. 9.

disciplin vědeckých, filologie a literární historie, nýbrž skutečnými dějinami *národního* písemnictví, které jen v tehdejší době chtěly manifestačně uplatnit vědecký názor o *základní podmínce* tohoto národního písemnictví, t. j. o mateřském jazyce jako jeho nástroji a uskutečňovateli. Neboť díla, psaná jazykem cizím, ničím nikdy nepřispěla k udržení oněch složek mateřského jazyka, jak je nyní definoval Stalin.

Klade-li Stalin nejvýše gramatiku, jíž přisuzuje základní význam při vytváření jazyka, a slovní zásoba je mu jen stavebním materiálem, stejně Dobrovský hned v druhém paragrafu svých „Dějin“, nazvaném *Ráz slovanské řeči*, klade při otázce zjišťování příbuznosti jazyků důraz na *totožnost mluvnice* (= mluvnické stavby), nikoli na podobnost *jednotlivých slov* (= slovní zásoby, základního slovního fondu) a zlehčuje pokusy ukázat harmonii slovanské řeči vypočtením několika tuctů podobně znějících slov.¹ A v stejném smyslu je třeba také chápati celý paragraf třetí, nazvaný: „Tvoření a ohýbání slovanských částí řeči.“²

Stalin zdůrazňuje jako základní poučku marxistické jazykovědy, že se jazyk žádné epochy *nelikviduje*, nýbrž dále zachovává a jen rozvíjí a zdokonaluje v epoše příští, t. j. zdůrazňuje stálou kontinuitu *základních* prvků jazyka. Také Josef Dobrovský hned v *prvním* údobí svého obrazu českých dějin literárních (léta 550 [805] — 900) konstatuje: „Český jazyk byl již tehdy svou stavbou a hlavními vlastnostmi jako jazyk dnešní.“³ A stejně mu leží již od počátku líčení na srdci *slovní zásoba* mateřského jazyka, jejímuž poznání v jednotlivých údobích přisuzuje důležitost, po-

¹ V tomto českém vydání str. 6.

² V tomto českém vydání str. 10—13.

³ V tomto českém vydání str. 33.

ukazuje na význam soupisu jednotlivých zachovalých slov z tohoto prvního údobí.¹ A posléze již od první kapitoly Dobrovský sleduje *změny*, které se dějí se *slovní zásobou*, zejména *tvoření nových slov*, pak i *změnu významu slov*: tak na začátku druhého údobí cituje četná *nová slova*, která si Češi vytvořili buď převzetím slov z latiny nebo němčiny nebo podle vzoru latiny a němčiny, a také již některá, která *změnila svůj význam*.² A stejně již v druhém údobí se při výkladu o písni „Hospodine, pomiluj ny“ zabývá rovněž některými *zastaralými* slovy, která během doby pak z jazyka vymizela³; tento výklad o zastaralých slovech a jejich zániku houstne pak v údobích pozdějších.⁴

Značnou část výkladu — hlavně při památkách ze starších údobí, zvláště z údobí druhého a třetího, velmi málo již z údobí čtvrtého, věnuje Dobrovský gramatice a gramatické stavbě českého jazyka, a to (nehledě k jeho ukázkám pravopisu) jak hláskoslovně a tvaroslovně, tak i v syntaxi, částečně i v prosodii. A jeho pochopení pro význam studia *slovní zásoby* mateřského jazyka a mluvnice při obraze dějin českého jazyka a písemnictví ukazuje výrazně rozsah výkladu, který věnuje českým *slovníkům* a *mluvnicím*.

Nikde nejde u Dobrovského v žádném údobí o nějaký *jiný* jazyk, který by se podstatně lišil od jazyka údobí předcházejícího, jazyk se jenom zlepšil nebo zhoršil, tak i v pá-

¹ V tomto českém vydání str. 34. Podobně v druhém údobí zdůrazňuje význam a důležitost *glosáře*, t. j. sebrání a vysvětlení jednotlivých českých slov v latinských listinách (glos), (v tomto českém vydání str. 40) a cituje četné ukázky (v tomto českém vydání str. 40—42.)

² V tomto českém vydání str. 36; těmto slovům věnuje pozornost i v údobích pozdějších.

³ V tomto českém vydání str. 38.

⁴ Zastaralými slovy se Dobrovský zabývá na př. u Dalimila (v tomto českém vydání str. 63), u Svatovítského rukopisu, (v tomto českém vydání str. 66—67), u latinsko-českého vokabuláře (v tomto českém vydání str. 81—82).

tém, zlatém údobí české řeči konstatuje: „V českých dílech původních spisovatelů stejně jako překladatelů, která vyšla v této době, jsou zřetelné pokroky ve vzdělání, zjemnění a obohacení české řeči.“¹ Rozdíl mezi češtinou dřívějších údobí a touto češtinou veleslavínskou tkví podle výkladu Dobrovského jen v jemnosti, obratnosti, plynosti, výstižnosti, přiměřenosti češtiny tohoto zlatého údobí, zatím co dřívější češtině chyběla ještě slovní bohatost, přesnost ve výrazech a lehkost v obrazech — ale podstata češtiny zůstává pořád stejná. A proto i v šestém údobí, když si uvědomuje současný úpadek češtiny, který nemohou zatím *podstatně* změnit pokusy soudobých spisovatelů, zejména na poli divadelním, a má říci své slovo o budoucnosti českého jazyka, zda se zas vrátí sláva češtiny zlatého věku, užívá výrazu „znatelně většího *stupně dokonalosti*.“²

V rámci úvodního slova k této edici Dobrovského nelze dále již rozváděti tuto konfrontaci, ale z provedeného rozboru je, myslím, sdostatek jasné, co prokázalo toto ověření knihy Dobrovského na vývodech jazykovědných prací J.V. Stalina: že „Dějiny české řeči a literatury“ Josefa Dobrovského jsou knihou opravdu živou, nezastaralou ve svém základním pojetí vývoje národního písemnictví a mateřského jazyka.

8.

Zbývá ještě vysledovati — v hlavních aspoň liniích — ohlas „*Dějin české řeči a literatury*“ Josefa Dobrovského z r. 1792 u současníků i příštích pokolení, ocenění, jakého se dostalo tomuto základnímu dílu českého novodobého lite-

¹ V tomto českém vydání str. 113; srv. [i další charakteristiku tehdejší češtiny.

² V tomto českém vydání str. 138.

rárního dějepisu, jakou odezvu mělo v českém životě kulturním a s ním i osoba jeho tvůrce.

Na prvním místě se musíme zastaviti u Josefa Jungmanna (1773—1847), jeho o dvacet roků mladšího současníka a prvního významného následovníka v oboru literární historie. U něho Dobrovského „Dějiny“ žijí jenom jako *literatura předmětu*, aniž je jim věnován samostatný výklad a ocenění v rámci líčení doby obrozenské. A tomu bude tak ještě pak dlouho v českém literárním dějepise, až skoro do devadesátých let století devatenáctého; teprve pak zazáří Dobrovského útlá knížka z r. 1792, jeho „Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur“ v plné síle a slávě. Josef Jungmann ve své „Historii literatury české“ z r. 1825 při líčení osvícenského údobí vzdal sice obecnou chválu „výbornému Dobrovskému“¹, v části pak, nazvané „Jména spisovatelů českých“² u hesla Josef Dobrovský³ není jeho „Geschichte“ z r. 1792 uvedena a rovněž ne u příslušných oborů, jenom v předmluvě cituje Dobrovského „Dějiny“ jako užitou literaturu předmětu.⁴ A v druhém vydání Jungmannovy Historie literatury české z r. 1849 bylo toho ještě méně a u hesla Dobrovský Josef⁵ nebyla opět jeho „Geschichte“ z r. 1792 uvedena a Dobrovský sám je jednostranně, t. j. neúplně charakterisován slovy: „O etymologii slovanskou velice zasloužilý.“⁶

A nebylo tomu lépe ani u jiného velkého následovníka Dobrovského v oboru literárně dějepisném, u Pavla Josefa Šafaříka (1795—1861). V jeho německy psaných „Dějinách

¹ „Příklad Adelunga, známost jinoslavanských nářečí... povýšili výborného Dobrovského nade všechny předešlé skoumatele naší řeči“, odděl. VII. (1774—1825), str. 494.

² Str. 639 n.

³ Str. 646 b.

⁴ Viz pozn. 2, str. XXXVI.

⁵ Str. 547 b.

⁶ Str. 547 b.

slovanské řeči a literatury podle všech nářečí“ (1826), třebaže se tu vyzdvihují Dobrovského nesmrtelné zásluhy o slovanské jazyky a přídomek patriarchy slovanské literatury, jsou jeho „Dějiny české řeči a literatury“ jen bibliograficky zaznamenány.¹

A stejně pochodily Dobrovského „Dějiny“ u Františka Palackého, který v r. 1833 publikoval svou studii „Joseph Dobrowsky's Leben und gelehrtes Wirken“, psanou jinak s velkým zanícením a obdivem pro velkého mrtvého. I tu Dobrovského „Dějiny“ se dostávají ke slovu jen v závěrečné bibliografii suchým záznamem.² Nejstručnější záznam bibliografický je údělem Dobrovského „Geschichte“ i v „Dějínách řeči a literatury české“ Aloise Vojtěcha Šembery (1. vyd. 1858, 1861)³. Obšírněji promlouvá již o Dobrovského knize I. J. Hanuš ve svém velmi zasloužilém pojednání „Literární působení Josefa Dobrovského“ (1867), uvedeném jako mottem proslulým výrokem Goethovým o Dobrovském⁴; obrací tu pozornost právě na „Dějiny české řeči a literatury“ z r. 1792, jejichž obsah zaznamenává vyjmenováním názvů jednotlivých kapitol. Ale ani zde to většinou není více než bibliografický popis.⁵ A v „Rukověti

¹ Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten von Paul Joseph Schaffarik. 1826. Zweiter Theil. Nordwestliche Slawen. Erster Abschnitt. Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur, str. 562.

² František Palacký: Spisy drobné. III. (1902, vydal Leander Čech). Josefa Dobrovského život a působení vědecké. 1833. Str. 445–446.

³ Ve vyd. třetím z r. 1869 str. 275, 378.

⁴ V „Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, 1830, č. 59, str. 467–468. Tímto umístěním Goethových slov v čele své studie I. J. Hanuš výrazně připomenul svým vrstevníkům mezinárodní věhlas J. Dobrovského. Zejména pasus „Wo er eingreift, da ist gleich der Meister sichtbar, der seinen Gegenstand überall erfasst hat und dem sich die Bruchstücke schnell zum Ganzen reihen“, byl velkým holdem Dobrovskému, který nemohl zůstat bez účinku na vzrůst autority J. Dobrovského.

⁵ Str. 32–33.

k dějinám literatury české do konce XVIII. věku, kterou sepsal Josef Jireček (1875)¹, žijí Dobrovského „Dějiny“ opět jen jako literatura předmětu; nacházíme je ve „Výkladu zkratkův“², ale nikoli ve vlastním výkladu u příslušného hesla, protože heslo Dobrovský tu vůbec není zařazeno, ačkoliv Jireček zařadil tu jako samostatné heslo Balbína a i jiné literární historiky, píšící cizím jazykem.

A i ona významná kniha, k jejímuž napsání dala popud Mladá Morava, hlásící se uvědoměle a zaníceně k vědeckému odkazu Josefa Dobrovského³, „Život Josefa Dobrovského“ od V. Brandla (1883), bohatý to svod nového materiálu, i když tíhnoucí více k vypsání životopisnému než k rozboru a kritickému ocenění díla Dobrovského, jen stručně zaznamenala „Dějiny“ Dobrovského s částečným podáním obsahu a povšechnou chválou.⁴ A tak není divu, že „Zevrubné dějiny českého písemnictví“ z pera Františka Bačkovského (1886), věnované památce Josefa Jungmanna, zaznamenávají Dobrovského „Dějiny“ rovněž jen bibliograficky⁵.

Radikální převrat v poznání Josefa Dobrovského a jeho „Dějín české řeči a literatury“, který Josefa Dobrovského literárního dějepisce nejen postavil do samého středu obrozenského dění kulturního, ale učinil z něho i živý problém a aktuální náplň současnosti, přinesly teprve studie T. G. Masaryka a Jaroslava Vlčka a podněty Zdeňka Nejedlého a Julia Fučíka.

T. G. Masaryk ve své „České otázce“ (1895) učinil Josefa Dobrovského, dosud vykládaného jen pod úzkým

¹ Svazek I., A–L.

² „Dobrovský LG 1792 = Geschichte der böhmischen Literatur, Prag, 1792.“

³ Viz Zdeněk Nejedlý: T. G. Masaryk. Kniha druhá. (1932.) V druhém vydání (Orbis 1950) str. 264.

⁴ Str. 75.

⁵ Str. 209.

zorným úhlem slovanské filologie, součástí svého pojetí české otázky, postavil jej přímo v sám střed českého kulturního dění v minulosti i přítomnosti; udělal z něho velkého zakladatele a předchůdce, ale zároveň také stále živého spolutvořitele současnosti. A jaký význam přisuzoval Masaryk J. Dobrovskému, je už patrné z jeho označení první doby našeho obrození: *doba Dobrovského* (od sklonku stol. XVIII. do r. 1811). A ve výkladu pak samém charakterizuje Dobrovského jako „duchovní středisko této první doby národního obrození“.¹ Dobrovský je Masarykovi osvícený josefinista, stoupenec humanity, otec našeho slovanského vědomí, rozhodný rusofil, zakladatel slavistiky, ale také i první bohémista — tímto bohemismem Masaryk rozumí „soubor všech poznání, vykládajících nám podstatu českého národa a české národnosti“.² A ve smyslu tohoto širokého pojetí zjevu a díla Dobrovského jsou Masarykovi jeho „Dějiny české řeči a literatury“ „dějiny literatury naší posud nepřekonané co do koncepce a hloubky názoru“.³ Při svém idealistickém nazírání (smysl českých dějin viděl v uskutečňování „humanitní ideje“) vychází ovšem Masaryk z jednostranného vyzdvihování mravní a v masarykovském chápání i náboženské složky Dobrovského. Tím skreslil význam Dobrovského a nemohl postřehnout vlastní, revoluční smysl jeho díla.

¹ Str. 32.

² Str. 33.

³ Str. 33. — V této souvislosti je třeba též upozornit na výroky T. G. Masaryka v jeho knize „Jan Hus (Naše obrození a naše reformace)“: „Všecek tenor Dobrovského dějin české literatury... je vědomý boj proti temnotě protireformační... Tu neběží o jednotlivé, třeba velmi významné fakty, nýbrž o celou metodu a vědeckou činnost muže a člověka tak znamenitého, že posud většího a lepšího jsme neměli; teprve potom (rozuměj: až bude Dobrovský náležitě oceněn) se pochopí, proč právě Dobrovský stal se naším prvním a mocným křištolem. Ze v kruhu jeho žáků a lidí, kteří jen z jeho ducha žili, mohly vzniknouti vlastenecké povídky o jeho národní skepsi, je důkaz, jak už tehdy právě principie našeho obrození se nechápaly.“ (Ve 4. v. z. r. 1923, str. 34—35.)

Jaroslavem Vlčkem se dostávají Dobrovského „Dějiny české řeči a literatury“, předtím u řady literárních historiků po celou dobu jednoho století stěsnané do úzkého prostoru pouhého bibliografického záznamu a odsouzené jen k životu literatury předmětu, do hlavního výkladu české literární historie, aby se tu v sytém zobrazení zaskvěly jako vrcholné dílo české vědy obrozenské a zářivý vzor pro všechny generace příští. To je velká zásluha Vlčkových „Dějin české literatury“, oné první části druhého dílu, líčící století osmnácté a věnované výmluvně památce Josefa Dobrovského, že tu¹ v sytém barvitém, ale zároveň přesně výstižném slově Vlčkově plasticky vyvstal epochální, vědecký i národní, význam knihy Dobrovského, kterou Vlček nazývá „korunou literární historické práce Dobrovského, zlatou, epochální knížkou“.²

Tím byla jednou provždy široce otevřena Dobrovského knize brána do české literární historie a jeho „Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur“ je pak už vždy vyhrazeno významné místo v líčení literárních historiků, ať už jsou to souhrnné české dějiny literární, nebo studie a monografie o Dobrovském. Literárně dějepisný zájem o Dobrovského „Dějiny“ sílil tou měrou, že v jubilejním roce stého výročí Dobrovského smrti vyšla obsáhlá časopisecká studie, věnovaná výlučně Dobrovského „Dějinám české řeči a literatury“³ a několik let později, jako výsledek vzpomenujícího jubilea, velká knižní monografie, zabývající se výhradně Dobrovského „Dějiny“ a jejich postavením ve vývoji české literární historie.⁴

Není náhodou, že Zdeněk Nejedlý vyslovil hlavní své myšlenky o Dobrovském právě in margine, lépe řečeno

¹ Str. 181—183. Tato část Vlčkových Dějin (vycházely v sešitech) vyšla v listopadu 1900 (sešit devátý a desátý).

² Str. 181.

³ Josef Hanuš: Josefa Dobrovského Geschichte. V „Bratislavě“, roč. III. (1929), str. 494—574.

⁴ Benjamin Jedlička: Dobrovského „Geschichte“ ve vývoji české literární historie. (Nákladem Královské české společnosti nauk, 1934.)

při rozboru díla Masarykova a Vlčkova. Neboť Zd. Nejedlý opravdu nepíše tyto podnětné věty o Dobrovském jen na okraj zjevu Masarykova nebo Vlčkova; zabírá prostě široce dané thema v celé jeho české souvislosti kulturní, ať už je to ve velké, několikavazkové monografii o T. G. Masarykovi nebo v krátké jubilejní stati o Vlčkovi. Proto tu zjev Dobrovského vystupuje tak plasticky, jako kdyby to byla speciální studie o něm. Vidíme to velmi názorně na první části druhé knihy jeho monografie „T. G. Masaryk“ (1932), kde líčí skupinu Mladou Moravu, soustředěnou v Brně, měště posledního odpočinku J. Dobrovského, a ukazuje, jak právě tito mladí, kteří v tom zůstali bez vlivu na T. G. Masaryka (byť se vliv ten projevil až později), objevovali pro českou kulturní přítomnost Josefa Dobrovského, málo tehdy — v sedmdesátých letech XIX. stol. — známého a v širší veřejnosti málo oceňovaného. „Dospěli již tehdy k názoru,“ píše Nejedlý, „že byl i větší než jiní, zejména než Jungmann, jehož Historie literatury a Slovník až dotud Dobrovského úplně zastíňovaly. Podle těchto mladých však naopak Jungmann stojí již na Dobrovském. Ne Jungmann, ale Dobrovský je podle nich zakladatel moderní české vědy.“¹

A z tohoto ohniska „Mladé Moravy“ se Z. Nejedlému rýsují hned dvě velké souvislosti do budoucnosti: pozdější Masaryk a pozdější Jaroslav Vlček. Když ke sklonku XIX. století Masaryk přistoupil k řešení problému českého obrození, jasně se na jeho pojetí projevil vliv této Mladé Moravy. „Dobrovský je i jemu potom zjev veliký a moderní“, dovozuje Nejedlý, a „boj za Dobrovského činí Masaryk přímo součástí svého boje o lepší, modernější český život.“² A Jaroslav Vlček? Ve svých „Dějínách české lite-

¹ V 2. vyd. (Orbis 1950) str. 264.

² Na m. uv. str. 265.

ratury“, které začaly po sešitech vycházeti rovněž na mém sklonku XIX. století, vybudoval celou stavbu českého obrození na Dobrovském.¹ A když r. 1920 napsal Zdeněk Nejedlý pro „Českou stráž“ k 60. narozeninám Jaroslava Vlčka svou stať „Náš literární dějepis“,² kde znovu označuje Vlčka za žáka Dobrovského, nikoli Jungmannova, shrnuje svůj soud o „Dějínách české řeči a literatury“ Josefa Dobrovského, který je pro něho počátkem českého novodobého literárního dějepisu, těmito slovy: „Svou ‚Geschichte der Böhmischen Sprache und Literatur‘ nejen položil základ vědeckému kriticizmu v tomto oboru, nýbrž ukázal i podstatu literatury i její význam v národní kultuře, jež má literární dějepis právě vyložiti. Proto Dobrovského dějiny literatury jsou více než dějiny spisů: jsou dějiny života, jehož jsou ony spisy výrazem. V nich nalézáme přímo dějiny národa a v těch zase i hlavní rysy filosofie našich dějin.“³

Jasně tu tedy vystupuje, že právě Dobrovského „Dějiny české řeči a literatury“ z r. 1792 stály a stojí v samém středu onoho úsilí, které osobnost a vědecký odkaz Josefa Dobrovského posunulo na tak čestné místo v dějínách české vzdělanosti. Žádná jiná kniha Dobrovského se nestala tak výrazným činitelem v onom velkém obrodném procesu, který po době více než půldruhého století dal Josefu Dobrovskému všechny ony insignie, které z něho činí pilíř snažení obrozenského, vrcholný zjev naší vědy a zářivé ztělesnění svobodného a pokrokového ducha. Ani jeho „Německo-český slovník“⁴ a „Podrobná mluvnice českého jazyka“⁵,

¹ Na m. uv. str. 265.

² Knižně ve svazku Spisů Z. Nejedlého „Z české kultury“ (1951), str. 49–53.

³ Na m. uv. str. 49.

⁴ Deutsch-böhmischer Wörterbuch.

⁵ Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache.

třebaže položily stejně mohutný počátek českému jazykozpytu, ani jeho „Základy jazyka staroslovanského“,¹ monumentální to základ slavistiky, nemohly povahou svého tematu a rázem svého zpracování se státi účastnými onoho velkého přerodu obecně kulturního. Ale tuto podmínku ve vrcholné míře splňovaly a splňují Dobrovského „Dějiny české řeči a literatury“ ve své formulaci z r. 1792, mistrovské to přehledce vývoje mateřského jazyka, českého písemnictví a národní vzdělanosti.

Zdeněk Nejedlý ve zmíněné již monografii o Masarykovi v souvislosti s hnutím Mladé Moravy takto postavil otázku úlohy Josefa Dobrovského v českých kulturních dějinách: „Dobrovský či Jungmann znamenalo: osvícenství či romantismus, vědění či nálada, světovost či nacionalismus? Vítězství Dobrovského znamenalo proto vítězství světovosti a všelidskosti nad nacionalismem. Boj o Dobrovského je proto i boj o současnou modernost.“²

Jméno Josef Dobrovský je opravdu synonymem svobodného a pokrokového ducha, znakem uvědomělého lidství a protivení každé malosti, oblečené v roucho sebehonosnější, mohutnou výzvou k mezinárodní solidaritě. Vlastní boj o Josefa Dobrovského je vítězně dobojován. Ale jeho příklad zůstává neproměnnou hodnotou české vzdělanosti, a je na nás, aby tato hodnota neležela ladem jenom na stránkách našich kulturních a literárních dějin, nýbrž se stala živou součástí našeho kulturního života, plodným kvasem pro každého z nás.

Proto Josef Dobrovský a jeho památné „Dějiny české řeči a literatury“ z r. 1792 by měly být podnětem k široké diskusi v naší jazykovědě a literární historii, vedené v duchu nedávného Stalinova výroku při jeho výkladu o marxismu

¹ Institutiones linguae slavicae dialecti veteris.

² Na m. uv. str. 264.

v jazykovědě, že „žádná věda se nemůže vyvíjet a dosahovat úspěchů bez boje názorů, bez svobody kritiky.“¹

Jen takto se toto první české vydání „Dějin české řeči a literatury“ Josefa Dobrovského může stát podnětným zdrojem k plodné výměně názorů, k revisi české minulosti, k novému osvětlení základních směrů našeho vývoje literárního a kulturního, k lepšímu ještě pochopení a poznání J. Dobrovského, a v neposlední míře také zkušebním kamenem opravdové pokrokovosti.

V Praze dne 17. srpna 1951.

Dr Benjamin Jedlička

¹ O marxismu v jazykovědě. Na m. uv. str. 29.